TRANSILVANIA

ORGANUL ASOCIAȚIUNII TRANSILVANE

PENTRU LITERATURA ROMÂNĂ ȘI CULTURA POPORULUI ROMÂN.

Nr. V—VI. Sibiiu, lunie — lulie 1897. Anul XXVIII.

CASA NAȚIONALĂ.

Idea ventilată în primul articol al „Transilvaniei“ pro 1897, de a ridica în Sibiiu, pe intravilanul cumpĕrat de curând de Asociaţiune, o casă naţională, care să cuprindă un museu istoric și etnografic, biblioteca Asociaţiunii și un adăpost pentru intreprinderile și instituţiunile noastre culturale, artistice și sociale, a aflat pretutindenea primirea cea mai călduroasă. Aproape toate foile rom. din ţeară au reprodus acest articol și au aprobat espunerile dintr'însul, iar comisiunea esmisă la 4 Februarie a. c. de comitetul central al Asociaţiunii pentru înaintarea unei propuneri cu privire la meniţiunea, ce este a se da intravilanului de sub întrebare, l-a acceptat de basă pentru desbaterile sale.

Intrunindu-se în mai multe rânduri comisiunea a desbătut toate detaiurile chestiunii și a stabilit un proiect amĕnunţit, pe care l-a înaintat comitetului central în ședinţa acestuia din 1/13 Maiu a. c.

Comitetul, după ascultarea raportului comisiunii, a acceptat punctul ei de vedere și a decis a face deja proximei adunări generale propunerea de a ridica o casă naţională în Sibiiu.

Astfel s'a făcut un pas mare și însemnat pentru înfiinţarea unei instituţiuni naţionale, care formează de timp îndelungat una dintre cele mai urgente necesităţi culturale ale Românilor din patrie, și a cărei realisare este o datorie de onoare a generaţiunii noastre actuale.

-13-

©BCU CLUJ

Luată odată inițiativa dela locul cel mai competent, depinde numai dela zelul publicului nostru și dela priceperea, ce o are pentru trebuințele reale ale înaintării sale culturale, ca cuvêntul trup să se facă și să putem inaugura în timp apropiat o nouă și mare instituțiune națională, care ne va asigura atât în fața lumii culte cât și în memoria urmașilor nostri un loc onorific și respectat.

Este datoria noastră de a ţiné publicul cetitor român în curent cu toate fasele acestei chestiuni, din care causă lăsăm să urmeze de astădată întreg

RAPORTUL

comisiunii exmise în causa înfiinţării unei case naţionale în Sibiiu.

A. Consideraţiuni generale. Pietatea popoarelor civilisate pentru trecutul lor și pentru operele lucrării lor naționale a adus cu sine, că toate națiunile între cele dintâiu așeḑăminte culturale au ridicat adăposturi, modeste ori falnice, după-cum permiteau puterile lor — pentru scutirea de perire a clenodiilor lor naționale și pentru înlesnirea înaintării lor culturale.

Cu înaintarea civilisațiunii aceste așeḑăminte s'au bucurat pretutindenea de o îngrijire deosebită atât din partea statului cât și a societății, astfel încât astăḑi de abia mai există stat modern și națiune cultă, care să nu aibă musee, biblioteci, atenee, teatre și alte asemene așeḑăminte naționale.

Numai noi Românii de sub Coroana sft. Stefan facem în această privință o regretabilă și tristă excepțiune, care deși își are explicațiunea în greaua situațiune din trecut a poporului nostru și în împrejurarea, că nisuințele sale culturale nu se bucură ca ale altor popoare de sprijinul puternic al statului, totuși în vederea progreselor mari, ce le-am făcut în deceniile din urmă pe toate terenele, astăḑi nu se mai poate scusa.

Generațiunea noastră actuală, care dispune de atâtea forțe intelectuale și materiale, nu poate privi indiferentă la lucrarea uriașă, ce o desvoaltă pe acest teren popoarele conlocuitoare (în parte de asemenea fără ori-ce sprijin din partea statului), ci atât față cu memoria acelor mari bărbați, cari au pus basele culturii noastre naționale, cât și față cu reputațiunea poporului lor de element de cultură, trebue să-și țină de datorie de onoare de a păstra generațiunilor viitoare comorile trecutului și rodul muncii noastre culturale.

Cu cât aprofundăm mai mult această idee, cu atât mai mult ni-se va impune necesitatea unei acțiuni energice pentru realisarea ei.

I. Museul istoric. Suntem popor autochton în această patrie; avem un trecut bimilenar pe pământul, unde locuim, și o istorie națională, care deși caracterisată prin secoli de sclăvie, — este totuși bogată în

©BCU CLUJ

momente falnice, ce trebue să întărească în noi credința într'un frumos viitor și în o măreață menire națională a poporului român. În special istoria secolului din urmă, în care cade redeșteptarea noastră națională și începuturile culturii noastre, va rămâné pentru timpuri îndelungate una dintre epocele cele mai strălucite în vieața poporului nostru.

Mai ales noi, generațiunea de astădi, avem să dăm istoriei naționale și tuturor monumentelor sale o îngrijire deosebită, pentru-că chiar în timpurile noastre s'au ivit și se propagă curente puternice, cari, deși străine de sciințe, totuși cu un mare aparat sciințific au început a ne contesta întreg trecutul, precum și importanța noastră etnică actuală. În fața acestor curente neajunsul mare și mult simțit, că isvoarele istoriei noastre a trebuit să le luăm până acum tot numai din mâni străine, ar devení adevĕrat pericol, încât nu ne poate fi permis a lăsa și pe viitor la discrețiunea și în sarcina străinilor de a păstra posterității monumentele istoriei noastre naționale.

Necesitatea acestei acțiuni este pe cât de mare, pe atât de urgentă, căci o mulțime de lucrări importante, cari s'ar puté face astădi, pânăcând mai sunt în vieață martorii oculari ai evenimentelor mari ale secolului nostru, preste 2—3 decenii nu se vor mai puté realisa. Actele și documentele, precum și literatura referitoare la luptele noastre politice, bisericesci și culturale, începuturile aședămintelor noatre naționale, sunt tot atâtea monumente prețioase pentru istoria neamului românesc și trebue adunate și păstrate până nu se pierd și nu se vor da uitării.

II. Museul etnografic. Situațiunea ce am expus-o cu privire la trecut este tot aceeași în ce privesce vieața noastră națională de astădi și diferitele ei manifestațiuni.

Este un lucru recunoscut de lumea cultă, că din punct de vedere etnografic poporul nostru este unul dintre cele mai interesante elemente și scim, că și institutele etnografice și etnologice străine dau o deosebită atențiune colecțiunilor românesci. Și în această privință însă tot numai factori străini au lucrat și ne-au presentat lumii după-cum le-a venit lor la socoteală. Noi înșine, deși interesați în prima linie, atât cu privire la reputațiunea noastră națională cât și la interesele economice, nici o încercare n'am făcut pe acest teren; și dacă un străin, captivat de productele artistice ale muncii poporului nostru, ar vení la noi, la cea mai veche și mai de frunte societate culturală română, și ne-ar cere să-l punem în curent cu industria noastră de casă, ar trebuí să-l trimetem la aședăminte străine, ca să afle acolo cum trăiesce și muncesce poporul nostru.

Asemenea stări numai măgulitoare nu sunt pentru noi și trebue să întărească posițiunea acelora, cari caută a ne presenta ca pe un element etnic lipsit de ori-ce valoare culturală și economică.

Deci și pe acest teren este timpul suprem de a întra în acțiune. Amintim numai împrejurarea, că există ținuturi întregi, unde poporul

©BCU CLUJ

nostru s'a lăpădat de pitorescul seu port străvechiu și unde în urma influenței nivelisătoare a stărilor economice moderne, casa țeranului român a început a-și pierde însușirile și particularitățile sale naționale și de abia se mai doesebesce de casele străine.

III. Casa reuniunilor și biblioteca. Afară de motivele arětate, cari militează pentru înființarea cât mai grabnică a unui Museu istoric și etnografic, ridicarea casei naționale se presentă ca o adevěrată necesitate și din alt punct de vedere.

Scim anume, că nici una dintre numěroasele noastre societăți culturale și artistice, între cari cele mai importante își au sediul în Sibiiu, nu au nici un adăpost și că nu putem arangia o convenire socială sau culturală, o prelegere, concert ori altă representațiune artistică, fără ca să fim avisați la bunăvoința străinilor și de multe-ori expuși chiar și exploatării și șicanelor lor.

Nici chiar „Asociațiunea Transilvană“ n'are un loc corespundětor trebuințelor sale și până-când biblioteca noastră, — unica bibliotecă rom. publică din țeară — este adăpostită în condițiunile de astădi, să nu ne mirăm, că nu se îmbogățesce și nu se folosesce.

Deja necesitatea de a da acestei biblioteci condițiunile inomis necesare pentru o desvoltare corespundětoare importanței, ce o are pentru ori-care națiune cultă o mare bibliotecă națională publică, recere și justifică din partea noastră o acțiune cât mai intensivă.

De asemenea nu putem sta indiferenți în fața faptului, că Musa română nici în Sibiiu, nici în alte orașe cu poporațiune română n'are nici un singur scut și este necesitată a se refugia în crișme și șuri. Trebue să avem în fine și noi Românii, cel puțin într'un singur centru — și Sibiiul a devenit fără îndoială un focular al vieții românesci, — patru păreți simpli, între cari să ne putem întruní neconturbați pentru a ne lumina, a asculta literatura, a admira arta română și a serba sěrbătorile noastre.

Pentru a documenta necesitatea înființării casei naționale, comisiunea crede, că nu este de lipsă a întra în detaiuri, ci în convingerea: că această necesitate, care a mai fost accentuată în sînul comitetului, este pe deplin simțită de întreaga românime cultă, se restrînge la cele expuse și vine acum să arete formele concrete, în cari crede că ar trebuì și se va puté realisa idea ventilată.

B. Întocmirea casei naționale. Pentru-ca să poată satisface trebuințelor arětate, casa națională va trebuí să fie un edificiu spațios, care să poată cuprinde:

1. O sală mare cu scenă, întocmită — cam în forma salei Ateneului român din Bucuresci — astfel, ca să poată serví pentru prelegeri, concerte, representațiuni teatrale și totodată și pentru conveniri sociale. Această sală ar trebuí să aibă înălțimea a 2 etagiuri și să fie pusă în legătură cu câteva încăperi mai mici aședate eventual în suteren, în cari să se poată introduce — în cas de necesitate — o bucătărie pentru conveniri sociale.

©BCU CLUJ

2. Localităţi corespunḑĕtoare pentru societăţile române, cum ar fi: casina română, reuniunea de cântări, reuniunea de agricultură, etc., cari ar trebuí puse în legătură cu sala mare, ca la cas de necesitate să servească drept camere laterale cu ocasiunea convenirilor sociale.

3. Localităţile proprii ale Asociaţiunii Transilvane, anume:

a) o sală mai mare pentru bibliotecă şi în legătură cu aceasta un mic birou al bibliotecarului, precum şi o cameră laterală pentru cei-ce vor avé să facă lucrări mai mari în bibliotecă, apoi pentru arangiarea materialului de cărţi, documente, etc.;

b) biroul Asociaţiunii şi o a doua cameră pentru redacţia „Transilvaniei“;

c) o sală de şedinţe, pe care să o poată folosi şi alte societăţi.

4. Circa 4 camere împreunate prin un coridor spaţios pentru museul istoric, care să cuprindă şi colecţiunile de documente. Partea archeologică a museului istoric şi anume obiectele mai mari, de peatră, metal, etc., s'ar puté aşeḑa în suteren.

5. Circa 4 camere, împreunate asemenea prin un coridor larg, pentru museul etnografic.

6. Locuinţa servitorilor, etc. eventual în suteren.

Casa naţională va avé să cuprindă deci cel puţin 20 încăperi, între cari o sală mare şi coridoare largi, şi astfel va fi lipsă de un edificiu mare, cu suteren, parter şi ăncă doue etagiuri, care aproximativ va recere spese de clădire în suma de circa fl. 100.000.

C. Finanţarea proiectului. Comisiunea s'a ocupat şi cu chestiunea finanţării zidirei proiectate şi sciind, că Asociaţiunea nu dispune de fonduri menite pentru un asemene scop, a trebuit să conteze aproape exclusiv la acel isvor, din care au ridicat şi alte popoare asemene aşeḑăminte: adecă la munificenţa naţiunii.

Este adevĕrat că publicul român şi până astăḑi e prea mult molestat cu colecte şi are o antipatie foarte pronunţată în contra listelor de subscripţiune. Cu toate aceste scim, că contribuie mai departe pentru câte-toate scopuri, de multe-ori cu totul particulare şi în cea mai mare parte de o însemnătate naţională foarte dubioasă. Comisiunea crede deci, că în faţa uni Apel pentru un scop eminamente naţional-cultural, cum este cel urmărit de noi, naţiunea rom. nu va puté rĕmâné indiferentă, ci va contribuí bucuroasă obolul seu pentru achitarea unei datorii de onoare a generaţiunii inteligente de astăḑi.

Comisiunea crede deci, că apelul Asociaţiunii pentru ridicarea casei naţionale nu va rĕmâné fără de efectul dorit şi contează mai ales la băncile rom., cari realisează an de an un profit de 1 mil. de coroane şi cari, prin o contribuire regulată în decurs de câţiva ani, ar puté amortisa singure spesele zidirii, fără cea mai mică alterare a dividendelor şi reservelor lor.

©BCU CLUJ

Ca un al doilea isvor comisiunea a luat în combinaţie arangiarea unei mari loterii de bani, care după întărirea statutelor noue şi la cas dacă „Albina“ ori altă bancă mai mare rom. s'ar angaja la realisarea ei, se va puté arangia fără multă greutate şi ar puté aduce un profit de circa fl. 100.000, din care sumă apoi s'ar puté acoperí şi întocmirea internă a aşeḑămêntului proiectat.

În fine comisiunea a mai ţinut cont şi de aceea, că în scurt timp se vor puté realisa lăsĕmintele Oltean şi Filip, cari vor puté fi învestite în realităţi, fără ca Asociaţiunea să fie împedecată în această privinţă prin litere fundaţionale ori prin statutele sale.

D. Lucrările prealabile. Comisiunea, după-ce a arĕtat în cele premergĕtoare deoparte necesitatea ridicării unei case naţionale, iar de altă parte modalităţile întocmirii şi finanţării acestui aşeḑămênt, trece acum la specificarea lucrărilor prealabile, ce le crede de lipsă pentru realisarea proiectului, şi înaintează în această privinţă următoarea propunere concretă:

„Comitetul central va înainta la proxima adunare generală propunerea, ca pe partea de cătră parc a intravilanului din Sibiiu, strada Morii Nr. 6, să se ridice o casă naţională, care să cuprindă:

1. Un museu istoric al Românilor din patrie, împreunat cu colecţiuni archeologice şi numismatice şi cu o archivă pentru păstrarea documentelor de interes pentru istoria română.

2. Un museu etnografic, întocmit cu deosebită considerare la păstrarea motivelor naţionale în port şi industria rom. de casă şi la desvoltarea acestui ram al muncii naţionale.

3. Biblioteca Asociaţiunii, proveḑută cu toate condiţiunile de desvoltare, ce se recer pentru o mare bibliotecă publică naţională.

4. Birourile Asociaţiunii.

5. O sală mare, care să poată servi pentru prelegeri publice, concerte, representaţiuni dramatice şi conveniri sociale.

6. Localităţi corespunḑĕtoare pentru trebuinţele societăţilor române din Sibiiu.

Sumele necesare pentru acoperirea speselor acestei clădiri se vor acoperí:

a) din fondurile Asociaţiunii, cari în sensul literelor fundaţionale şi al statutelor se pot investí în realităţi;

b) din venitul unei loterii de bani;

c) din colecte şi din contribuirile fundatorilor, precum şi din alte donaţiuni speciale.

Pentru elaborarea unui plan de clădire Asociaţiunea va face apel public la architecţii români şi va publica pentru orientare un plan de situaţiune şi o schiţă exactă a intravilanului.

Sibiiu, 12 Maiu 1897. Dr. *C. Diaconovich.*

Din şedinţa comisiunii ţinută la 1/13 Maiu 1897.

I. St. Şulutiu. Dr. **A. Brote.** **L. Simonescu.** **P. Cosma.**

©BCU CLUJ

DIN ISTORIA BĂILOR.

De Dr. *G. Vuia.*

Folosirea băilor ca mijloc de curățenie e indicată de însuși instinctul natural, prin urmare are vechimea omului. Băile le găsim folosite din punctul de vedere *estetic, religios, igienic* și *curativ*. Însemnătatea neasemănată a apei a recunoscut-o cu 600 de ani înainte de Christos filosoful *Thales* dicând despre acest element, că e cel mai vechiu în natură și a rămas cel mai de frunte. Tot așa *Plinius* naturalistul susține, că apa este elementul, care domnează preste toate celelalte. Cultul religios totdeuna întrebuința apa la păgâni ca și la creștini. În Roma în timp de secetă se purta prin oraș simbolul apei implorând dela Dei ploaie. Acest obiceiu s'a păstrat la Românii de astădi în forma așa numitei „paparude". La ovrei s'a păstrat până în dilele noastre baia ca simbol al curățeniei sufletesci, ce se prescrie femeilor după fiecare menstruație, înainte de cununie și după scularea din patul de nascere. Ovreii, cari și-au păstrat ritul genuin, ori-cât de săraci ar fi, țin cu sfințenie la acest obiceiu religios și igienic în acelaș timp. Dacă mijloacele nu le permit instalarea băii în casă, ei construesc o baie comună, care în multe casuri este murdară, dar cu toate astea prescripțiile lui Moise se indeplinesc. Tot așa a întrat în cultul religios baia la Mohamedani. Dacă tenacitatea și spornicia rassei israelite se poate datori în mare parte băilor, cari fortifică corpul și îl scapă de multe boale, apoi ce s'ar fi ales de turci, cu viața lor molatică și enervantă, fără o scrupuloasă curățenie a corpului împreunată cu felurite mișcări gimnastice impuse prin coran? Până a nu întra baia în obiceiul dilnic al Romanilor, avea să se observe cu rigoare baia natală la nascere, baia nupțială la căsătorie și baia funerală la moarte. La poporul nostru s'a păstrat cea dintâi și cea din urmă, dar cea de a doua a ieșit din obiceiul poporului. Mireasa romană când întra în casa bărbatului mire, un băiat îi spăla picioarele, mireasa română de astădi se mulțămesce a trece preste troaca cu apă pusă în pragul ușei. Seneca însuși lua în diua de anul nou o baie în „aqua virgo". Aceasta „apă feciorească", *apă neîncepută*, obvine și în obiceiul poporului nostru, dar el în loc să se scalde într'însa, preferă a o bea la anumite vrajuri și descântece.

În apreciarea însușirii igienice și vindecătoare a isvoarelor, Romanii le dedică deilor Esculap și Higiea, iar în considerarea puterei recâștigate prin băi Hercule este patronul special al apelor minerale calde. Termele au format obiectul unui cult deosebit: „Coluntur aquarum calentium fontes" dice Seneca. Acest cult păgân pentru patronul apelor calde s'a păstrat și la poporul nostru. Statua în relief, găsită la Băile Herculane, toată este ciungărită de popor. Fiecare rădea o părticică din aceea parte a statuei, care corespunde organului, de care sufere.

©BCU CLUJ

Drept doctorie lua aceasta porție de praf antic. Adi abia se disting conturile lui Hercule în baia poporală. Tot în cadrul cultului religios încap și ceremoniile săvîrșite la oracole. Gazurile de hidrogen, ce se degajază din isvoarele sulfuroase, fiind arḑetoare, preoții le aprindeau de câte ori Pithia se ivea ca să grăiască ominoasa sentință. În așa loc era ușor a păstra vecinic aprins focul vestal, căci nimenea nu trebuia să se îngrijească de oleu. Gazul se degaja din apă neîncetat. Odată aprins, nu se mai stîngea dela sine. Toate oracolele erau în grote cu isvoare renumite. Însuși architectul celebru al Romei *Vitruvius* ḑice, că templul are să fie zidit pe un loc sănătos, lângă cutare isvor vindecător. Și acest obiceiu antic l-a păstrat creștinătatea modernă. Multe mănăstiri românesci au izvorul lor, care se bucură de oare-care reputație. Fântâna lui Manole nu a lipsit la mânăstirea Curții de Argeș. În Bucuresci este o biserică cu numele „Ivorul“, care are un isvor în dosul altarului în biserică chiar, la care aleargă lumea în fiecare an în ḑiua hramului bisericei. În Ciclova, lângă Oravița, la o posiție de munte încântătoare, cu isvoare puternice, s'a zidit în timpul din urmă o mânăstire numită „Călujara“ din contribuirile creștinilor Români din acele ținuturi. Poporul nostru adoară și adi mai mult ca ori-care altul isvorul de munte și în anumite casuri îl încunjură cu o aureolă supranaturală. Pe muntele Semenic în Caraș-Severin se află un isvor numit „al vulturului“. În fiecare an la ḑiua Stului Ilie se adună poporul român. Un preot face slujba religioasă după ritul creștinesc-românesc. Poporul petrece noaptea pe munte și se spală în credința, că va scăpa de toate nevoile trupesci.

Uriesa revoluțiune, ce a produs creștinismul în lume, n'a schimbat întru nimic cultul băilor. Singură noțiunea ființei făcătoare de minuni s'a schimbat. Până când păgânii țineau la geniul ḑeilor și al ființelor mitologice Nimfele, Naiadele, cărora le atribuiau puterea apei, creștinii aveau pe „îngerul Domnului“ și pe „Sfântul Duch“, care făcea minunea apei *Siloamului*, a scăldătoarei dela *Vitesda* și a altor isvoare biblice din Testamentul vechiu și Testamentul nou; credința s'a păstrat până în ḑilele noastre. Țeranii numiți „Crașoveni“, de naționalitate bulgară, de religie catolică, de lângă Oravița, peregrinează în fiecare an la Rosalii la băile Herculane, acolo încunjură statua lui Hercule implorând darul dumnezeesc spre a se face sănătoși și fericiți. Ei împreună cultul păgân cu cultul creștinesc, făcând băi și cerând ajutor dela Iorgovan (Hercules) și dela Dumneḑeu în același timp.

Învățații, cari scrutau natura în organismul omenesc în toate timpurile, căutau efectul curativ al apelor minerale în însiși proprietățile lor fisice și chimice. Cu patru secoli înainte de Christos *Hippocrate* clasifica apele după mineralele lor: natron, sare, peatră acră, fier, aramă, pucioasă, rășină de pământ și altele. Cu jumătate de veac mai târḑiu *Platon* vorbesce de var, sare amară și sare de bucate, cuprinse în apele minerale. Cevași

©BCU CLUJ

mai târdiu *Aristotel* formulează tesa și adi în vigoare, că apa are composiția terenului, prin care curge. Aceasta teorie o exprimă mai lămurit la începutul erei creștine marele naturalist enciclopedic *Pliniu*, dicând: Apele sunt asemenea păturilor de pământ, prin cari străbat și a plantelor pe cari spălându-le le storc sucul.

Odată recunoscută valoarea reală a apelor minerale în casuri de felurite boale, cari resistau tuturor doctoriilor, toată sciința medicilor s'a concentrat asupra isvoarelor, studiindu-le cu ajutorul mijloacelor de pe acele timpuri. Lumea alerga la băi, iar unde era isvor se fondau orașe „urbesque condunt aquae" — dicea Plinius (apele zidesc orașe). Imperiul roman, aprețiind neměsurata valoare a băilor pentru salubritatea publică, le-a declarat de utilitate publică și nu a permis ca să fie esploatate cu specule de câștig. Mai iubitori de oameni decât statele creștine de astădi, băile deveniră obiect de folosință publică absolut gratuită, bunăoară cum se servesce adi apa de beut în fântânile publice. Băile deveniră o necesitate dilnică pentru ori-ce Roman fie patriciu sau plebeu; ba și sclavii erau admiși să ia baie împreună cu cei liberi. Împĕratul *Adrian* însuși avea plăcerea să ia băi alăturea cu mulțimea. „Panem et circenses" erau astfel distribuite, că pânea o primea in forum, iar spectacolele îl înveseleau în băi. — Mai puțin ca băile erau în folosință apele minerale luate interne ca beutură vindecătoare. În timpul mai nou începuse în America lumea a bea apă simplă încălțită. Acest obiceiu ăncă nu e original al lumei noui, căci deja Alexandru *Trallian* recomanda celor ce suferiau de stomac apa caldă. Plinius se revoltà de această prescripție, dicând, că cum nici un alt animal nu bea beuturi calde, acestea nu pot fi naturale. Poporul de rând folosia apa caldă numai când voia să provoace versături, un obiceiu acesta, ce-l vedem astădi și la poporul nostru. Hippocrate statoresce indicațiuni precise la folosirea băilor calde. La cei ce suferiau de gălbinare, friguri, la boale de mitră, dureri reumatice, lepră și pleuresie recomanda băi calde. *Antyllus*, un medic grec, a fost cel dintâiu, care a formulat teoria și adi respectată, că băile nu se potrivesc decât la boalele cronice.

Balneotechnica a ajuns la Romani la o perfecțiune atât de rafinată, încât și astădi mereu învățăm dela ei. Multe sunt curat imitații după scrierile și monumentele de o măreață architectură, ce se găsesc în Roma și alte locuri, unde erau în us băi pe timpul acela. Împărțirea unui stabiliment balnear la Romani era următoarea: 1°. *Apodyterium* sau *Spoliatorium* se numia localul de desbrăcare. 2°. Scalda rece se lua în *baptisterium* sau *piscina*; sala însași se numia *frigidarium*. 3°. De aici se întra în *tepidarium* o încăpere încălțită. 4°. *Caldarium* sau *cella caldaria* era cabina cu baia caldă. 5°. *Sudatorium* se numia încăperea destinată pentru a transpira în aer încălțit. În acest local se aflau loje în forma cupolei, unde se aseda cel ce voia să transpire mai intensiv; aceasta se numia *laconicum* sau *vaporarium*. 6°. *Unctuarium* sau *clacothesium* era despărțe-

©BCU CLUJ

mêntul, unde se făcea ungerea sau tragerea cu oleu a corpului. 7°. Galeria destinată pentru publicul privitor încă nu lipsia, aceasta se numia *Schola*. 8°. Un local era destinat exercițiilor gimnastice și purta numele de *sphaeristerium*. Nime nu întra în baie fără a duce cu sine borcanul (olcuța) cu oleu (*ampulla*) și frecătoarea (*strigilis*). Un personal instruit servia publicul. Baiașul, *balneator*, era dirigentele întregului personal; *capsarii* serviau la desbrăcare, *tractatores* făceau serviciul masorilor de astădi, iar *unctores* ungeau corpul cu balsamuri și oleuri mai mult sau mai puțin aromatice, după cum îi dedea mâna clientului. Acești unctores de regulă erau copii. În legătură cu zidirea băii era locul de întâlnire al filosofilor și învățaților: *porticus*. Unii aveau plăcerea să facă studii ședênd în baie chiar. E fapt istoric, că *Archimede* ședênd în baie a deslegat problema matematică, care într'atâta l-a inspirat, încât a exclamat: *heureca!* — Nu numai băi de curățenie și igienice erau în us la Romani. Ei făceau călătorii lungi la cutare baie minerală, vestită pentru anumite boale. Despre împăratul *August* se scie, că suferind de picioare, în urma cărei suferințe schiopăta, a fost trimis la băi calde de pucioasă, a căror apă era alburie. La durerile de cap se recomandau băi de sare, iar la suferințele de nervi băi de pucioasă. — Băile, cari aveau o regiune muntoasă cu pășune bogată, erau cercetate și pentru a face acolo cură de lapte, după cum afirmă *Galenus*.

Era creștinească întrând în posesiunea monumentelor architectonice de băi, le-a prefăcut în biserici, desființând băile publice, fiindcă acelea deveniseră locuri de desfrânare în timpul decadenței imperiului roman. Cu toate astea creștinismul nu numai că a cultivat mai departe băile ca mijloc igienic și curativ, dar cele mai multe le-a pus sub îngrijirea mănăstirilor, scoțênd venituri considerabile din folosința lor. În Germania cu deosebire biserica avea aproape monopol asupra băilor. Pentru săraci existau fundațiuni cu scop, ca la dile anumite să se dea *băi de pomană*. Ciuma, lepra și alte boale contagioase au făcut să alerge toată lumea la băi. În aceste timpuri au venit în us băile de abur, fiind preferite cu deosebire cele termale cu aburi naturali. În anul 1551 la o baie din Germania au fost desfundate toate resuflătoarele isvoarelor calde, ca prin aburii eșiți de acolo să fie scutit locul de ciumă. O procedură antiseptică apreciată și astădi. — În Francia și în Italia băile erau cu mult lux și comfort instalate. Lumea elegantă deja pe atunci se concentra acolo. Învățații, artiștii, politicianii își dedeau în băi întâlnire așa, că pe atunci nu săpunul, ci starea mai mult sau mai puțin înflorită a băilor era măsura culturii unui popor.

©BCU CLUJ

AVRAM IANCU.

Biografie

de

Iosif Sterca Şuluţiu de Cărpeniş.

Motto: Dar cât un stâlp e în picioare
Nu cade templul dărimat.
Şi nici un *neam viteaz* nu moare
Cât el mai are-*un fiu* bărbat.
V. Alexandri.

Avram Iancu, Regele munţilor, s'a născut în Vidra de sus în anul 1824, luna şi ḑiua nu se scie, pentru-că în matriculă numele lui nu se găsesce. Tata dînsului Alexandru şi mamă-sa Maria Vila, numită şi Maria mică, pentru-că era o femeie mititică, au fost fruntaşi în comună. Tatăl seu a fost pădurar la domnul pămêntesc, care era coroana (fiscul), apoi jude dominal. Un ţeran voinic, inteligent şi onest, cu bună stare.

Avrămuţ, precum îl numiau părinţii dînsului, era un băiat plin de spirit, dar avea caracterul şi temperamentul singular al „Moţilor", era gânditor şi scurt la vorbă; inima însă-i era nobilă şi sinceră. Am studiat pe Românii din „patru unghiuri", dar nicăiri n'am aflat atâta însufleţire pentru ţeară şi naţiune, ca la Românii din munţii apuseni; un popor pe cât de brav ca soldat, pe atât de blând în timp de pace. Poate să fie adevĕrat ceea ce se ḑice, că: nicăiri în Dacia colonia romană n'a fost aşa curată şi nemestecată, ca în munţii apuseni. Spre a caracterisa pe acest popor va fi d'ajuns să ve spun părerea funcţionarilor nemţi, poleci etc., cari după anul 1849 funcţionau în acei munţi. Ei ḑiceau: „Nicăiri n'am vĕḑut un astfel de popor; aceştia nici nu fură, nici nu se bat, noi n'avem nici un lucru, nici o ocupaţiune aici".

Aceşti funcţionari, dela fire pedanţi, nu erau amicii Românilor, mai erau şi preocupaţi şi fricoşi, auḑînd că „Moţii" au omorît în revoluţie atâtea şi atâtea mii de Unguri; dar cunoscêndu-i mai de aproape, n'aveau destule cuvinte să-i laude.

Avrămuţ, prăsit în acei munţi acoperiţi de braḑi — simbolul nemuririi, — unde dorul de libertate ardea pururea, ca jăraticul sub spuză; în acei munţi, de unde mulţi bărbaţi însemnaţi au ieşit, de timpuriu dedea semne de o agerime a minţii, care îşi arunca razele din băiatul ânca neinstruit: din fiul naturii.

Tatăl meu, care era funcţionar cameral preste acel ţinut, care esoperase pentru tata lui Iancu dreptul de a vinde beuturi, prin ce şi-a făcut o frumoasă avere, îl întrebà odată: „ce ai de gând să faci din Avrămuţ"?

©BCU CLUJ

— D'apoi va fi și el ceea ce sunt eu, dacă va fi om cum se cade.

— Nu! trebue să-l dai la școli mai înalte. Dă-l împreună cu băieții mei".

Tatăl lui Avrămuț s'a învoit, și d'atunci Avrămuț a fost nedespărțit de familia Șuluțescilor.

Buchile le-a învățat Avrămuț în Câmpeni, clasele elementare în Abrud, gimnasiul inferior în Zlagna, gimnasiul superior în Blaj, drepturile în Cluj.

În tot timpul, ce l-a petrecut în deosebite cetăți ca student, s'a bucurat de simpatia conșcolarilor și a cetățenilor. Era un student eminent, cu esterior plăcut, blondin, modest, cu inimă deschisă, sincer și cu caracter, avea mult temperament, dar era foarte tolerant față cu alte națiuni și confesiuni, apoi ținea mult la parola cuvêntului dat. Aceste însușiri nobile le-a păstrat în tot decursul vieții sale. Matematica și mai ales istoria îi era studiul de predilecțiune. Însușirile dînsului i-au făcut posibilă întrarea în familii patriciane „domnesci", precum se dicea pe acele timpuri, prin ce calitățile dînsului s'au perfecționat. De aceea dic unii cronicari maghiari, că: „Manierile lui Iancu erau mai fine, ca ale altor tineri din părinți țerani".

După terminarea cursului juridic în anul 1845 Iancu, provědut cu cele mai escelente atestate — precum ne spune „Magyarország és a nagyvilág" în Nr. 1. din a. 1873 — s'a presentat înaintea guvernului din Cluj, pentru a fi primit practicant fără salar. Dar bietul Avrămuț, pe semne nu și-a dat seamă, că în aceasta țeară până la anul 1848 nu tot „omul" era „om".

„Iancu — așa dice numitul diar — n'avea nici înfățișare *recomandabilă:* el nu scia să se încovoiască, nici să se lingușească. Pe figura lui înaltă, și pe fața lui superbă bărbătească, se oglindea timbrul acelei consciințe, pe care singur convingerea meritelor o poate da".

El a fost respins, pentru că era plebeu; adecă nu era nobil.

Aceasta suliță a sângerat amar sufletul lui Iancu. El s'a întors dela guvern, nu umilit, ci indignat și insultat în demnitatea sa de „om". S'a dus deci la M.-Oșorheiu și s'a înscris la tabla regească ca cancelist, cu scop de a se pregătí pentru censura de advocat. Advocat putea fi și dacă nu era nobil. Nobilii nu se făceau advocați; ei monopolisau funcțiunile publice.

Din frageda tinerețe îl frămênta dorul de libertate și de emanciparea poporului român. Suferințele poporului român îl țineau în perpetuă agitațiune.

La anul 1847, fiind dieta convocată la Cluj, tabla regească, care făcea parte din parlament, își ținea ședințele în Cluj; din această causă Iancu, care se pregătea pentru censura de advocat, încă se afla acolo. În 15 Ianuarie eram ambii pe galeria dietei, el urmăria cu un indescriptibil interes desbaterile parlamentare.

©BCU CLUJ

Guvernul, susținut de partidul conservator reacționar, voia, ca prin noul proiect de lege, numit „urbariu“, să strivească pe bietul țeran cu desăvîrșire.

Despre acest „urbariu“ dice Bariția în „Observatoriul“ din anul 1860: „La noi era să vină revoluția și fără revoluția din Paris, pentru că ceea ce n'a terminat anul 1842, a terminat anul 1847, când guvernul și majoritatea parlamentului lucrau ca orbiți de Dumnedeu, pentru perirea lor și a țerii“.

În aceea di șeful partidului liberal, Baronul Kemény Dénes, rostí în parlament pentru emanciparea țeranilor cuvintele pururea memorabile: „Țeranul, care după ce fu desbrăcat de tot dreptul omului, de toată demnitatea omenească, i s'au impus sarcini, cari nu numai întrec venitul moșiei ce o lucră, dar întrec chiar puterile dînsului. Și când ar avè numai un stăpân, tot ar mai merge; dar după-ce stăpânul seu i-a luat tot ce bietul om a muncit, apoi vine al doilea stăpân, statul. Acesta-i impune o sarcină și mai grea. În timpul, când nobilul își petrece în dolce far niente, țeranul poartă toate greutățile țĕrii: plătesce singur contribuția, face drumuri și poduri grele și tot el plătesce vama pe ele. Apără țeara cu arma, ca nobilimea să poată domní în liniște. Plătesce pe popa, pe dascăl, pe jude, pe notar și tot ce i se cere. Și acest om în sdrențele sale, e onest, blând, muncitor, își iubesce țeara și o apără cu credință, deși el scie că nici chiar acel pămênt de trei coți, care după moartea s'a-i va acoperí trupul, nu este proprietatea dînsului. Aveți grije! Dumnedeu nu poate suferì îndelung o asemenea stare“.

La aceste cuvinte, ieșite dintr'o inimă nobilă, representantele guvernului, un grof regalist iată ce respunse: „Am un temeiu prea serios, ca să privesc la emanciparea țeranilor, ca la moarte. Precum noi nu scim acuma, unde a fost patria originală a strămoșilor nostri veniți din Asia, așa să păzim, ca nu cumva, preste 40—50 de ani, să trebuiască a căuta pe Maghiari în mica noastră patrie Transilvania cu lampa; pentru-că dacă Transilvania va sta de sine, se va preface în ceea ce fusese înainte cu 900 de ani, când veniseră aci Arpád și Tuhutum: ușor se poate preface în Dacia.

Unirea cu Ungaria, care ne-ar putè apăra, e încă departe de a se realisa“.

Când majoritatea parlamentului primì proiectul de lege (urbariu), Baronul Kemény părăsí sala demonstrativ strigând: „Protestez în numele poporului sfânt“!

Iancu, care asculta cum se împărțesc „domnii“ pe pielea bietului țeran, gemea ca un taur înferecat și tremura ca varga, o convulsiune și nervositate l-a cuprins: îl scuturau frigurile. A trebuit să-l duc cu sila de acolo, me temeam că va face un scandal. Pe drum către casă m'am încercat să-l liniștesc, el însă mi-a dis: „Frate Șuluțiu! nu te supăra pe mine, ori cât de bun Român ai fi, tu nu poți simți durerea,

©BCU CLUJ

ce am simțit'o eu adi. Tu și familia ta nu sunteți robi ca mine și cu părinții mei. Când acel nobil baron, care a vorbit ca un semideu, a dis că: „Nici acel pămênt de trei coți, care ne va acoperi trupul după moarte, nu este proprietatea noastră“, eram să me arunc din galerie între ei și să-i isbesc de părete. Nu cu argumente filosofice și humanitare vei putè convinge pe acei tirani, ci cu lancea, ca Horia“. Ajuns acasă, se preumbla cu pași mari prin odaie fără a dice un cuvênt. Din când în când își strângea pumnul dela mâna dreaptă și suflând greu, tăia cu brațul drept în aer, parc'ar fi tăiat cu o sabie. Rîdea și plângea cu hohot. Dovadă despre lupta, ce-i frământa sufletul lui agitat. Din acel moment s'a conceput în sufletul lui Iancu hotărîrea, de a'și închina viața pentru emanciparea neamului românesc.

Poporul din munții apuseni privia încă de pe atunci la el cu mândrie și speranță, gata de a-și încredința soartea în mânile lui.

Lucru natural! Iancu era acolo cel dintâiu „om învățat“ ieșit din opincă. El nu mai avea stêmpărare, se pregătea să meargă acasă în munți, unde ferbea și clocotea, de unde în tot momentul se aștepta, ca să se dea signalul revoluțiunii. Catarina Varga, care din anul 1840 luase asupra sa rolul lui Horia, umbla din sat în sat, unde ținea adunări poporale și provoca poporul să nu mai facă robotă (boerescul), pentru-că: „Dumnedeu a creat pe om liber — dicea ea — și numai tiranii l-au supus“. Guvernul a reușit a pune mâna pe acea femeie, n'a putut însă stîrpi din țărani dorul de libertate. Între astfel de împrejurări a sosit anul 1848, care l-a găsit pe Iancu în M.-Oșorheiu, unde a primit diploma de advocat.

În primăvara anului 1848, când fulgerul revoluțiunii franceze luminà secolul nostru, îl vedem pe Iancu în elementul seu. Tot ce fantasia lui pururea vivace plămădise în creerii și în sufletul dînsului până la etatea de 24 ani, — despre ștergerea sclaviei și despre un viitor mai demn al neamului românesc, — le vědu de odată posibile și realisabile.

„Pronunțiamentul“ tinerimei din Pesta în 15 Martie 1848 îl primí cu mare bucurie.

„Tinerimea maghiară din M.-Oșorheiu“ — dice „Magyarország és a nagyvilág“ Nr. 1. a. 1873 „se aduna di de di spre a se consulta despre evenimentele epocali“. Iancu nu lipsea nici odată. Se retrăgea într'un colț și asculta, nu se mesteca în disputele „domnișorilor“. Cel ce-l observa însă cu atențiune, vedea pe fața lui o agitație extraordinară.

Când unul dintre „domnișori“ a dis, că ștergerea iobăgiei și emanciparea neamului valach e prematură, e păgubitoare pentru țeară, Iancu, spre mirarea tuturor, a devenit furios, a sărit drept în sus și a strigat năduşit de mănie: „Resping în numele neamului românesc marinimositatea voastră! Dreptul istoric are să se spulbere înaintea dreptului omului. Am suferit, spre rușinea seclului al XIX-a robia îndelun-

©BCU CLUJ

gată. Pretindem ștergerea sclaviei și egalitate perfectă, sau moarte!“ Cu aceste cuvinte părăsí sala și s'a dus apoi acasă la Vidra.

Dieta Transilvaniei era convocată pe 30 Maiu 1848, pentru de a se consulta și a decide în privința ștergerii iobăgiei și a „uniunii“ Transilvaniei cu Ungaria.

Poporul român, îngrijat de soartea sa, era decis a scutura jugul sclaviei cu ori-ce preț, mai ales, ca nu care cumva dieta să lucre „de nobis sine-nobis“, s'a adunat în numĕr de patrudeci mii, împreună cu cărturarii din toate unghiurile țĕrii, în 3/15 Maiu pe Câmpul libertății în Blaj și și-a formulat „Memorandul“ în 16 puncte.

Iancu a sosit în Câmpul liberății în fruntea alor dece mii de „Moți“, cari au fost primiți din partea celorlalți 30,000 de sclavi cu strigăte nedescriptibile de bucurie.

Aici începe activitatea lui Iancu, care aparține domeniului istoriei, și care nu încape în cadrul unei biografii.

Cu toate aceste, în interesul adevĕrului istoric și din motiv, că mi-a fost amic și conșcolar, me vĕd îndemnat a înșira ăncă unele episoade din viața lui, mai ales că numele dînsului a ajuns la poporul român de a fi legendar. Me voiu provoca la autori maghiari, cari vor da de minciună pe inamicii neamului românesc, cari au bucinat în lumea largă, că: „Iancu a fost lipsit de ori-ce ideal mai înalt, ci-că el a prins arma din ură contra Maghiarilor și că a jefuit, a omorît femei, copii, și oameni nearmați, dar cu armata maghiară n'a dat piept“. În anul trecut chiar dl ministru Perczel l-a numit pe Iancu „Căpitan de bandiți“, oprind colecta pentru monumentul lui Iancu.

Cuțitul împlântat în memoria lui Iancu, a întrat pănă în plăsele în sufletul neamului românesc.

Să urmărim deci nițel faptele, și să le confrontăm cu documentele autentice.

* * *

În adunarea din Câmpul libertății Iancu fu ales membru în comitetul național. Întors acasă în munții apuseni a ținut mai multe adunări poporale, în cari a explicat poporului conclusele adunării și conținutul „Memorandului“, pe care o deputațiune avea să-l presenteze Împĕratului în Viena; iar altă deputațiune avea să presenteze parlamentului în Cluj un alt „Memorand“.

Insufleţirea ţeranilor era admirabilă. Magistratul din Abrud însă restălmăcind însufleţirea poporului, a raportat guvernului în 24 Maiu, adecă peste șese dile după adunarea din Blaj, că: „fantasia poporului valach e peste mĕsură agitată; poporul a devenit mândru (fălos) și încăpăținat; e neapărată trebuință de armată, ca să-i apere pe Maghiari, ș. a. t.“

În 4 Iunie sub Nr. 362 Magistratul trimite o stafetă guvernului, prin care cere cu insistință putere armată, din motiv că magistratul a

©BCU CLUJ

confiscat dela postă doue epistole scrise de Butean. Una dintre ele e adresată lui Balint, ca s'o trimită lui Iancu, din care se vede — dice Magistratul — că Butean își continuă agitațiunile sale din Sibiiu, unde s'a refugiat; a doua epistolă e adresată lui Nicolae Boer, în cause private.

Magistratul vrea să dovedească uneltirile lui Butean cu aceea că: „ambele epistole sunt scrise de aceeași mână, dar adresele sunt scrise de deosebite mâni; și că nu-s împăturate într'o formă (pe acele timpuri nu esista cuvertă), ba chiar sigilul de pe epistole se deosebesce; în fine că Butean îl numesce pe Boer: „frate", deși ei nici măcar înrudiți nu sunt".

Magistratul subșterne guvernului aceste epistole: „*Pentru-că ele pot servì spre deslegarea marilor chestiuni din timpul present*" (auḍi înțelepciune! Cui nu-i vine aci aminte istoria cu: „Dummer Kerl von Fogarasch"). Apoi repețesce rugarea pentru armată, pentru-că: „*Dacă va afla Balint despre confiscarea epistolelor, uşor se poate întêmpla ca în vre-o câte-va oare să rescoale poporul*".

În urma acestui raport guvernul a trimis la fața locului o comisiune investigătoare și armată spre asistență, despre aceasta a încunosciințat pe Magistrat în 9 Iunie Nr. 7327.

Îndată ce comisiunea și armata au sosit la Abrud, au decis arestarea lui Iancu.

Dar cum Ungurul nu scie păstra secretul, o doamnă maghiară, soția spanului cameral Vida, a aflat despre acest decis, iar dînsa l-a împărtășit mamei mele. Atâta a fost deajuns, ca Iancu să fie avertisat — și să scape de prinsoare.

Ne putênd pune mâna pe Iancu — care s'a refugiat la Sibiiu și a stat acolo, cât timp a fost comisia în Abrud — au pornit goana asupra celorlalți cărturari. Au și prins pe Iosif Moga și pe popa Balint, pe acesta l-a bătut în temniță senatorul Koncz Lajos cu patul puscii până-ce leșinat a căḍut la pământ, apoi i-au trimis pe ambii în temnița din Aiud. (Veḍi toate documentele publicate de mine în „Gazeta Transilvaniei" Nr. 11—41 a. 1891).

În 2 Iunie s'a întêmplat vĕrsarea de sânge în Mihalț din causa unui proces agrar între groful Eszterházy și fostii sei iobagi români. Bariţiu numesce în Vol. 2. p. 153. această vĕrsare de sânge: Botezul de sânge al „unirii", și ḍice că chiar publiciști maghiari recunosc, că „acest eveniment a provocat în Transilvania resboiul civil".

Tot Bariţiu ne spune în „Transilvania" din a. 1872 la pag. 244: „Ne-a costat destulă fatigă, ca să-l abatem pe Iancu — care se afla împreună cu noi în Sibiiu — dela planul seu, de a merge în munți spre a lovì de acolo drept în Aiud, de unde venise perirea Mihălțanilor și unde închiseseră pe Balint și pe alții, spre a-i terorisa".

Maurer în istoria sa „Die Besitzergreifung Siebenbürgens durch die das Land jetzt bewohnenden Nationen", la pag. 141, 142, descrie

©BCU CLUJ

cu colori înfiorătoare excesul soldaților Secui în Coșlard și Mihalț, spunênd, că acel exces a provocat rĕsboiul civil în Ardeal.

Maurer spune, că garda națională din Aiud și Secuii au împușcat 19 Români în Mihalț, au spurcat femeile și fetele, au despoiat pe săteni ș. a. t.

Hunfalvi în opul seu „Die Rumänen und ihre Ansprüche“ la pag. 322, respundênd lui Maurer, dice: „Dass die Székler-Gränz-Infanterie und die National-Garde aus Enyed, die grauslichsten Thaten, z. B. Schändung der Weiber und Mädchen verübten, ist wohl möglich, denn welches Volk in Europa verübt nicht manchmal Bestialitäten der ärgsten Art: aber solange ich sie nicht bei einem romänischen Schriftsteller verzeichnet finde, kann ich sie doch nicht glauben“.

Se vede că Hunfalvi nu cetise ceea-ce Laurian scrisese în anul 1850 în Viena în opul seu „Die Romänen der Öst. Monarchie“. I. Heft pag. 17:

„In Siebenbürgen hatte das magyarische Gubernium bereits vor der Eröffnung des Landtages die Gesetze aufgehoben, das Standrecht publicirt, und in die romänischen Gegenden mobile Székler-Colonnen geschickt um das Volk zu terorisiren.

Diese gingen von Dorf zu Dorf, misshandelten das Volk ohne allen Grund, schändeten die Weiber, plünderten die Häuser und pressten die Gemeinden. Die Magyaren auf dem Landtage aplaudirten zu ihren Schandthaten und nannten sie muthwillige Helden“. Descrie apoi casul dela Mihalț întocmai ca Maurer.

* * *

Parlamentul din Cluj a ignorat „Memorandul“ Românilor din Câmpul libertății. Cronicarul Jakab Elek desaproabă aceasta și în opul seu „Szabadságharczunk“ pag. 196, dice: „Dar este un punct de vedere: oportunitatea. Articlul de lege XI din anul 1791 în capitlul nn. punct 3, care reglează ordinea gravaminelor dietale, se află întrodusă pertractarea gravaminelor singuraticelor naționalități. Aceasta ar fi trebuit să o facă dieta printr'un articol de lege, cu atât mai mult, pentru-că chiar propositiunile regesci o pretindeau. Dinastia s'a arătat în această privință mai liberală, nu pentru simpatiă către Români, ci ca să poată pune Maghiarilor un contrapond și ca să le poată pune mai târdiu pedeci. Petiția Românilor — deși adunarea n'a fost tocmai legală*) — dar a fost subscrisă de fruntașii neamului românesc. Legile Ungariei din luna lui Martie acordă adunărilor poporale drepturi politice. Pe basa aceasta suplicanții (Românii) deși nu în formă, dar în fond au avut dreptate. Aceasta ar fi fost o dovadă de simpatie din partea Maghiarilor către Români“.

*) Adunarea a fost în toată forma legală: a fost acordată de guvern, și au asistat representanții guvernului la pertractările adunării. *Aut.*

©BCU CLUJ

Dacă unul dintre cei mai zeloşi patrioţi maghiari, care cu sabia şi cu condeiul în mână şi-a servit naţiunea, judecă astfel, apoi veţi pricepe durerea lui Iancu pentru ignorarea „Memorandului“ din Blaj.

Petiţiunea „Memorand“, trimisă din Câmpul libertăţii, s'a predat dietei prin deputaţiunea condusă de episcopul Lemeny, care era membru al parlamentului. Dieta o dăduse deputatului Szász Károly, fost profesor de drepturi şi secretar de stat la ministeriul din Pesta, spre referadă. Referentul convocă într'una din ḑile o conferinţă din membrii parlamentului, la casa grofului Teleky Domokos.

Când referentul Szász Károly, om drept şi uman, propuse, că: „Naţiunea valachă, cu nume de naţiune română, să se recunoască de a patra naţiune regnicolară, cu drepturi egale, aşa precum cere „Memorandul“ din Blaj“, toţi magnaţii săriră drept în sus de pe scaune, ca şi când ar fi căḑut o bombă între ei; se rĕspândiră prin odăile laterale, strigau şi gesticulau. Deodată se întoarce Zeik József şi strigă într'un ton iritat: „Decât să ne învoim şi să primim acea propunere, mai vrem, ca şi cel de pe urmă copil să treacă prin ascuţişul sabiei“. După aceste cuvinte fatale cu toţii se depărtară.

Astfel istorisesce aceasta scenă, în „Observatoriul“ Nr. 93 a. 1884, Papfalvi, care ca deputat a fost de faţă la acea conferinţă împreună cu Alexandru Bohăţel.

Acele „cuvinte fatale“ s'au rĕspândit în întreaga ţeară cu iuţeala fulgerului. Iancu îmi ḑise: „Oameni ca Baronul Kemény Dénes şi Szász Károly sunt corbi albi *între cei negri*. Nu la masa verde, ci în câmpul verde vreau Ungurii să se resoalve causa naţională. Ce pĕcat că prin o suprindere s'a sugrumat anul trecut intenţiunea poporului de a se elibera. S'ar fi şters sclavia, şi neamul românesc cu arma în mână s'ar fi declarat naţiune regnicolară. Atunci n'aveau arme nici Ungurii; astăḑi sunt armaţi pănă şi copiii lor; iar nouĕ nu ni se dau arme“.

În luna lui Iunie m'a cercetat la casa părinţilor mei în Abrud P. Vasvári, un amic al meu, cu care petrecusem împreună în Pesta memorabilele ḑile din luna lui Martie 1848, unde eu me aflam la universitate; cel mai celebru dintre tinerii din Pesta, cari au făcut în 15 Martie 1848 cunoscutul „Pronunciament“: „ştergerea sclaviei, ştergerea privilegiilor nobilitare, egalitatea înaintea legii, libertatea cuvêntului, a presei, drepturi politice pentru adunările poporale ş. a. t.“

Vasvári ajunse la o popularitate extraordinară, o ţeară întreagă îl iubia şi-l stima. Damele i-au dat în semn de stimă un inel-sigil de aur, pe care era gravat: „15 Martie 1848“. Pentru talentul seu oratoric se numia Demosthenes. Însuşi Kossuth îşi temea popularitatea de el.

Vasvári m'a rugat, ca să-l conduc la Iancu, ar dorì mult ca să-l cunoască în persoană, căci „auḑise multe minuni despre el“.

L-am dus deci la Iancu, unde Vasvári a fost primit foarte bine.

©BCU CLUJ

Abia am sosit și abia au făcut cunoscință cei doi tineri, în cinci minute s'a încins o dispută foarte înfocată între ei, credeai că nu acum se vedeau pentru întâiaoară, ci că sunt doi contrari, cari de mult așteaptă unul după altul, ca să-și continue o dispută nesfîrșită. După prânz ni-se aduseră caii, ca să plecăm la munte. Ne-am luat ḑiua bună dela căseni; Iancu și Vasvári au ieșit pănă în curte disputând. Când era să încalece Vasvári, Iancu îi ḑise:

„Scii ce domnule, dacă m'ai onorat cu visita dtale, nu me mulțămesc cu o jumětate de ḑi, rěmâi pănă mâne, și dacă nu vrei să te mai întorci pe aici, îți dau eu un conducětor, care te va duce peste munți, pe la „Fântânele".

Vasvári n'a așteptat să-i ḑică a doua oară; ne-am întors în casă, unde s'au încercat amêndoi să se capaciteze. Eu i-am lăsat în pace, privindu-i; ambii erau înalți, voinici, blondini, înfocați, vorbitori buni, în vîrstă, unul de 22 celalalt de 24 ani; nu se puteau capacita de loc. Pe urmă ieși Vasvári pe față și ḑise: „Ce a greșit dieta din Cluj *), va îndrepta cea din Pesta, dar „unirea" Ardealului cu țeara ungurească se va face, dacă nu altcum, prin puterea armelor".

La auḑul acestor cuvinte Iancu sări de pe scaun drept în sus, ca și când l-ar fi mușcat un șerpe, s'a făcut galbin ca moartea și răcni într'un ton de și eu m'am spăriat de el:

— Să nu vě împingă infernul la acest pas, căci atunci v'a cântat cocoșul. Să scii că eu sunt nepotul lui Horia, care a crescut în casa aceasta, unde ne aflăm noi, care a murit ca martir pe roată, iar trupul i-s'a aruncat în toate părțile lumii. Sunt gata a-i urma lui, dar unirea fără condiție n'o primesc.

— Ei bine, ce vreți să opuneți puterii maghiare, cu care sunt însoțiți toți Românii, Slovacii și Germanii din Ungaria? întrebà Vasvári.

— Brațele noastre, — îi rěspunse Iancu — coasele și ferul dela plug, și vai de acela, care ar încerca să supună acești munți, acela va mușca pământul".

Věḑênd eu că de capacitare nu poate fi vorbă, m'am intrepus și am pus capět disputei, promițêndu-mi ambii că nu vor mai politiza.

În ḑiua următoare Vasvári a plecat; la despărțire ḑise:

— Să ne revedem în dieta din Pesta, ca deputați.

— Mai de grabă ne vom întâlni în luptă, decât acolo — rěspunse Iancu.

— „Atunci da!" l-a întrerupt Vasvári. Dându-și mâna s'au despărțit.

La aceasta scenă a fost de față și dl Vasilie Moga, protopretor în pensiune, și dl Iosif Nestor, jude r.; ambii în viață.

---

*) Ignorarea „Memorandului" din Blaj. — *Aut.*

©BCU CLUJ

Noi împreună am însoţit pe Vasvári până ce a trecut munţii. În tot decursul călătoriei a tăcut, era cufundat în cugete. Dacă l-am întrebat de causa tăcerii, mi-a rĕspuns, că frumseţa acelor munţi gigantici l-a fermecat; mie însă mi s'a părut că alte cugete îl neodichneau, căci odată a întrerupt tăcerea cu cuvintele: „Iancul acesta e un om extraordinar; e om cu sânge rece, talentat, dară când vorbesce despre suferinţele naţiunii sale, e fanatic, îi schinteiază ochii, şi poţi vedé întrânşii făclia revoluţiunii aprinsă". Când am ajuns la „Fântânele" Vasvári a ḑis: „Ce locuri minunate! aici par'că eşti mai aproape de Dumneḑeu. Dacă aş fi un Englez bogat, aş lăsa, ca după moarte aici să me înmormênteze".

Veḑi întreg episodul descris în „Transilvania" Nr. 2 a. 1897.

* * *

Într'aceste ura şi inimiciţia între naţionalităţi îşi ajunse culmea. Guvernul maghiar disolvà comitetul naţional şi ordonà arestarea membrilor. Laurian şi Bălăşescu fură arestaţi prin groful Béldy în Sibiiu în 17 August, iar Bărnuţ a sărit prin fereastă şi a scăpat cu fuga; s'a refugiat în comuna Racoviţa, între grăniceri români, unde nu-l puteau urmări.

Bariţiu în istoria sa vol. 2 pag. 261 ḑice: „Românii până în Octombre n'au vĕrsat sânge unguresc nici cât îi curge cuiva din nas. Ei n'au maltratat până atunci pe nici un Maghiar. Ei au suferit barbariile din Abrud, omorurile dela St. Craiu, măcelul dela Mihalţ şi cel dela Luna, întemniţările din tot cuprinsul ţerii, numai pentru-că au ţînut la drepturile lor omenesci, politice şi civile. Românii au suferit toate acele atrocităţi, dară le-au şi ţinut minte. Atâtea, câte rele li s'au întêmplat până în 1 Octombre, ar fi fost prea de ajuns pentru un popor ăncă pe atâta de blândoc, pentru ca să-l împintene spre rĕsbunare, ochiu pentru ochiu, dinte pentru dinte".

În 18 Octombre comandantele militar din Sibiiu, Baronul Puchner, în numele marelui principe al Ardealului, Ferdinand, provoacă pe Români la arme în contra partidului lui Kossuth; între altele ḑice: „Voi sunteţi tari şi numeroşi — sculaţi-ve unul pentru toţi, şi toţi pentru unul.

Pe partea vóstră este sfântul drept, carele sub scutul Dḑeului drept nici odată nu va apune.

Terorismul ameninţă lumea cu nimicire. Să ne lăsăm noi ca să ne sparie?

Ba nu! etc."

Comitetul naţional, al cărui membru era şi Iancu, *cu scirea Comandei generale*, în 19 Octombre ăncă a publicat către poporul român o proclamaţie, în care se ḑice: „Fraţi Români! numai un mijloc este de a apăra dreptul, când îl calcă în picioare cei blăstemaţi; acest mijloc este puterea.

Împerăţia este în primejdie; toată naţiunea română este în primejdie, drepturile tronului sunt călcate; legea noastră cea sfântă e batjocorită de păgâni. La arme dară fraţilor, la arme!"

©BCU CLUJ

Cel ce doresce să fie informat despre cele petrecute în acest teribil resboiu civil, cetească istoria; eu, care am trecut preste acea catastrofă, îmi aduc cu fiori aminte de barbariile comise din ambele părți, și-mi amintesc fără veste cuvintele lui Schiller: „Der schrecklichste der Schrecken ist der Mensch in seinem Wahn“.

* * *

Românii fruntași, împreună cu prefecții Iancu, Butean, Dobra, Balint și alții, apoi esilații din România, Racovița (Vițianu), Adrian și Alexandru Golescu *) s'au adunat la casa noastră în Abrud, care era întotdeauna centrul de întrunire, spre a se consulta despre soartea națiunii. Tatăl meu a propus, ca Iancu să meargă numai decât la Sibiiu și să propună Comandantelui general, ca să dea bună pace gloatelor, între cari toți schiopii și schilavii satului, ci să se esecute conclusul neamului românesc din Câmpul libertății: să se înarmeze una sută de mii ficiori voinici, cărora pe lângă prefecții și tribunii lor, să li se dea oficeri și suboficeri din regimentele de graniță românesci. Aceștia vor face minuni; iar gloatele vor face mari escese, cari numai nefericire vor provoca, dar piept cu armatele unguresci nu vor puté da.

Ajutor muscălesc la nici un cas să nu se primească.

Aceasta propunere s'a primit cu mare însuflețire. **)

Iancu s'a dus la Sibiiu, de unde întorcêndu-se a spus, că comandantele general a primit cu mare bucurie propunerea. Se înțelege, era angajată și onoarea lui militară, ca să învingă pe Unguri și fără ajutorul Muscalilor. Și i-ar fi prins bine comandei generale ajutorul acelor una-sută-mii „ficiori“, căci batalioane întregi din armata regulată n'aveau ficiori nici cât o companie, iar însuflețirea Ungurilor înmulția regimentele de honvedi înfricoșat. Dar vedi Doamne! acei 100,000 ficiori *ar fi fost armată națională română,* și tocma aceasta nu-i convenia Neamțului! Sciuseră ei bine, că însuflețirea Românilor în 14 dile ar fi adunat ficiorii trebuincioși. Și o sciau din esperiință, când ajunși în strimtoare comanda generală trimise pe locotenentul Urs (adi baronul Urs) să aducă „ficiori“ pentru armată, de unde va puté.

Voinicul locotenent Urs s'a dus drept *în lagărele românesci* la Blaj și Teiuș și s'a întors la Sibiiu cu vre-o 1600 ficiori, toți veniți de voie bună, fără escortă, căci locot. Urs n'avea decât pe un căprar cu sine. *Pe Iancu l-a găsit Urs în lagăr stând la sfat cu căpitanii sei,* împrejurul unei mari căldări, în care se pregătia ceaiu pentru dînșii.

Iancu l-a primit foarte bine, îndată a ales pe cei mai voinici din tabăra sa și i-a pus la disposiția lui Urs.

Iată un frumos exemplu de însuflețire națională și de o ne mai audită iubire și încredere, ce avea poporul în Iancu, pe care-l numia: „Domnule

---

*) Golescu a stat la casa noastră din toamna anului 1848 până în primăvara anului 1849.

**) Nu cumva și la acest conclus se referesce următoarea notiță? Bem in Siebenbürgen. Leipzig 1856: Alle Walachen stimmten gegen die Einberufung der Russen.

©BCU CLUJ

general!“ Iar ţerancele şi copiii de drag ce-l aveau îl numiau: „Crăişorul nostru“.

Intriga şi jalusia însă a nimicit acest plan, care ar fi dat resboiului cu totul alt caracter şi alt sfîrşit, ar fi cruţat ţeara de atâtea nenorociri. Ungurii n'ar fi putut supune Ardealul. Ei! dar aceasta ar fi fost prea mare glorie pentru Valachi; prea tare li-ar fi crescut creasta. Vom face noi de noi ce e de făcut, îşi vor fi ḑis „domnii cei mari.“ Ticălos lucru au făcut; a urmat ceea-ce a prevĕḑut tatăl meu, ca fost oficer, care făcuse campania în contra lui Napoleon cel mare, şi ca unicul din munţii apuseni, care avea cunoscinţe militare: afară de munţii apuseni, nicăiri în ţeară gloatele nu s'au putut apăra.

Guvernul din Viena cu proverbiala sa politică: „Divide et impera“, îşi va fi ḑis în cugetul seu: „Las' să se omoare Ungurii cu Românii; când vor fi sleiţi uşor voiu puté pune laba pe ei“. S'au înşelat însă amar. Ungurii au aruncat armata împĕrătească peste hotarele ţerei.

Pe Români i-a lăsat „Viena“ în grija sfinţilor şi în „graţia“ Ungurilor învingători.

Singur munţii apuseni au rĕmas nesupuşi de Unguri.

Ce-au suferit Românii în acest timp, a eternisat Iancu în raportul seu cătră Imperatul şi Bariţiu în istoria sa.

Între astfel de împrejurări primesce Iancu în 19/IV. scrisoarea lui Dragoş, representant în parlamentul din Ungaria, prin care-l provoacă în numele lui Kossuth la o conferinţă. Conferinţa a fost acordată şi a decurs aşa, precum se află descrisă de Iancu în raportul seu. Urmarea a fost *încheierea unui armistiţiu,* garantat în scris şi cu graiul viu al nefericitului Dragoş, pe onoarea sa şi a guvernului maghiar. Românii, mai ales la stăruinţa lui Iancu, au primit armistiţiul, după-ce Dragoş a presentat scrisoarea lui Kossuth din 26 Aprilie 1849 (Bariţiu Vol. 2 pag. 782), în care pe onoarea guvernului şi a naţiunii maghiare garantează amnestie tuturor Românilor şi favoruri naţionale. În 6 Maiu, în timpul când pertractările de împăciuire curgeau în Abrud, se respândesce vestea, că o armată maghiară se apropie din districtul Zărand. Românii interpelează pe Dragoş, că: „adevĕrat să fie?“ Dragoş respunde că: „Nu este adevĕrat“. Românii primesc a doua încunoscinţare despre sosirea unei armate maghiare. Dragoş a doua-oră garantează că „nu poate fi adevĕrat; dar chiar adevĕrat dacă ar fi, el stă bun că nici unui Român nu i-se va clătina nici un fir de pĕr în cap“.

Mama mea înţelegênd dela o doamnă maghiară, soţia spanului cameral Vida, un coleg al tatălui meu, că armata maghiară se află deja pe otarul Abrudului, trimite în ruptul capului servitoarea, care-l găsesce pe Iancu — precum îmi scrie fostul adjutant al Iancului, dl Aiudean, în epistola sa din 24 Martie 1897 — la primarul oraşului, Boer, unde era Dragoş, Aiudean şi mai mulţi Români, şi-i ḑice: „Păzesce-te domnule! Ungurii s'apropie de oraş“! Iancu întorcêndu-se spre Dragoş i-a ḑis: „Auḑi domnule!

©BCU CLUJ

armata maghiară sosesce, iar dta ḑici că nu-i adevĕrat". După aceste Iancu s'a depărtat, s'a dus la cuartirul seu la Simion Șuluțiu, iar de acolo la Câmpeni.

Dragoș, veḑênd pe toți Românii tulburați și agitați, a plecat și el înaintea armatei unguresci împreună cu primarul Boer, cu fratele nevestei acestuia, cu apotecarul Herold și cu Iosif Crișan. Dragoș l-a provocat pe Hatvany, ca să se întoarcă înderĕt, căci s'a făcut pace; dar Hatvany nu l-a ascultat. Dragoș s'a întors cu vestea, că: „Ungurii într'adevĕr vin, dar că nimerui nu i-se va întêmpla nimic."

Armata maghiară în frunte cu comandantele Hatvany a sosit spre înserate. Cel dintâiu, pe care a pus mâna, a fost tatăl meu; 10 huszári ne păzeau ḑiua noaptea. A doua ḑi au ridicat furci pe livadia lui Bidiguț, au spânzurat, au împuscat, au jefuit, au spurcat, au dat foc, cu un cuvênt prin terorism au vrut să înfrângă pe Români. În 7 Maiu a trimis Hatvany pe tribunul Andreica cu o provocare în scris la Iancu ca să depună armele. Lui Andreica i-a ḑis Hatvany: „Mĕi câne! (Te kutya!) ai să duci aceasta scrisoare lui Iancu și numai decât să te întorci cu respunsul!" Andreica s'a întors împreună cu Iancu în fruntea vitejilor „Moți", cari l-au învĕțat pe trufașul cocon Hatvany: *ce însemnează a călca cuvêntul de onoare, a ignora armistițiul și sub masca de împăciuire a jefuì și omorì.*

Altcum Andreica, Aiudean și alții au constatat că, atât oficerii, cât și soldații lui Hatvany, Unguri, Secui și legionari nemți din Viena, s'au luptat cu mult curagiu.

Tot în aceea ḑi (7 Maiu) a trimis Hatvany prin căpitanul Topler Károly, un raport lui Kossuth, în care-l denunță pe Dragoș.

Topler mi-a fost amic și conșcolar în Cluj, am vorbit în aceea ḑi cu el. Mi-a spus că duce douĕ rapoarte lui Kossuth, unul dela Hatvany altul dela Dragoș; dar că nu se mai întoarce la trupa lui Hatvany. Astfel a scăpat de moarte. El a fost în anii 1870 jude la curie. Kossuth și-a trimis rĕspunsul seu din Dobrițin atât lui Dragoș cât și lui Hatvany în 11 Maiu, prin un alt oficer. Aceasta scrisoare căḑù în mânile Românilor. Kossuth respunde lui Hatvany, că „vederile dtale privitoare la ținuta (eljárás) lui Dragoș le împărtășesc și eu. Să nu aștepți resultatul pertractărilor de împăciuire, ci să proceḑi cu toată energia nerespectând nici un interes particular," (telyes eréllyel folytassa müködését, semmi mellék érdekeket figyelemre nem méltatva).

Iar lui Dragoș îi respunde: „Eu cu rebelii nu me demit în nici o pertractare de împăciuire, nici în esplicarea amnestiei, (pe care o acordase el deja în 26 Aprilie în condițiunile de împăciuire împărtășite Românilor prin Dragoș). Cine are trebuință de „grație" s'o ceară. Guvernul va scì să agrațieze pe acela *care va merita*". (A hol annak helye lesz).

La toate aceste comentar nu face trebuință. Orb cel ce nu vede cursa, care fù aruncată Românilor sub masca împăciuirei, și înfricoșata nefericire, ce ar fi ajuns pe toți Românii din munții apuseni, dacă punea

©BCU CLUJ

Hatvany mâna și pe Iancu, abstrăgênd dela umilirea generală, ce ar fi ajuns pe întreg neamul românesc.

Aceste le-am dis eu în „Memoriile“ mele pentru a dovedì, că nu Iancu, ci Ungurii poartă vina pentru catastrofa Abrudului.

În urma aceasta redacțiunea diarului „Pesti Napló“ prin un trimis al seu, în fața locului a constatat în Nr. 238 anul 1881 că: „Nu Iancu, ci Hatvany e causa catastrofei“. Adi nu mai avem trebuință să dovedim noi; ne spune marele Lexicon maghiar „Pallas“ toate blăstămățiile făcute de armata lui Hatvany, întocma precum le-am spus și eu.

Cum au ridicat Ungurii pe prefectul Dobra dela casa noastră, cum l-au omorît, am descris eu în „Memoriile“ mele.

Cum am scăpat noi de moarte, cum ne-au jefuit, asemenea am însemnat. Primarul Boeriu ăncă a fost arestat, dar doamnele maghiare s'au îmbrăcat în doliu și au mers la Hatvany să ceară pardon. Astfel Boeriu a fost eliberat. Pentru tatăl meu nici o doamnă de maghiar *nu s'a îmbrăcat în doliu și n'a cerut pardon.*

Cu toate aceste, în 9 Maiu, când au sdrobit și nimicit Românii armata maghiară, mai multe sute femei și copii maghiari la casa noastră și-au căutat și au și aflat scut. Noi i-am dus în biserica gr. cat., unde tatăl meu era prim epitrop; acolo i-am dat în grija lui Iancu, care i-a ocrotit, altcum nici altarul, nici casa lui Dideu nu i-ar fi mântuit de lancea „Moților“. O constată altcum aceasta Ungurii din Abrud în „Pesti Napló“, Nr. 238 anul 1881, că pe ungurii abrudeni Șuluțescii i-au scăpat de moarte: tatăl meu, apoi Simion Șuluțiu și popa Amos Tobias, a cărui soție era sora lui Simion Șuluțiu.

Pe Dragoș l-au omorît Românii, adecă l-au tăiat în lănci, pentru-că el garantase de repetite-ori că: „Armată maghiară nu va venì în munți.“ Iar când s'a dovedit că totuși vine, atunci din nou a garantat că: „Nici unui Român nu i-se va întêmpla nimic.“ În faptă însă Ungurii au săvîrșit cele mai mari barbarii.

Când a vědut Iancu pe Dragoș mort, s'a supěrat și a dis poporului: „V'ați luptat cu honvedii așa brav, încât îmi vine să ve sărut pe toți; dar că ați omorît pe Dragoș, mi-ați amărît sufletul“.

Cum s'a putut întêmpla ca o armată de 3000 oameni, cu tunuri și cavalerie să petrundă o distanță așa mare, fără a fi observată?

Astfel se întrebară toți, dar nime n'a respuns. Lucrul se esplică de sine: Iancu într'atâta s'a încredut în *cuvêntul de onoare,* încât a desființat lagărul, care păzea la graniță. Glotașii, cari cine scie de când nu-și vedusera caminul, au grăbit acasă, cântând:

„Voi Unguri și voi Secui,
Puneți-ve arma 'n cui;
Căci nu-i pâne, nice grâu,
Numai sânge pănă 'n brâu“.

Și tocmai aici zace infamia: Hatvany avisat prin spionii Ungurilor din Abrud, Fülöp și Geringer, precum o mărturisesce aceasta Rákosy în

©BCU CLUJ

„Közérdek“ Nr. 40 și urm. a 1891, (vedi „Gazeta Transilvaniei“ Nr. 92 anul 1892), ignorând armistițiul a crezut că va puté pune mâna și pe Iancu, îi va stînge viața și va pune capet resistinței Românilor. Ceea-ce s'ar fi și întêmplat, dacă mama mea nu-l avisa pe Iancu.

În 16 Maiu a întrat Hatvany a doua-oară *cu o nouă trupă* în Abrud, spre a repara rușinea. De astădată s'a purtat și mai barbar. Chiar și pe cerșitorii români lăsa să-i împusce înaintea bisericii gr. cat., de unde curgea sângele pe stradă.

Acum a pățit'o Hatvany și mai reu. Ca să înșele pe Români n'a fugit, ca prima dată, înderět cătră Zărand, ci cătră Zlagna.

Românii, observând aceasta apucătură, s'au luat după el în pași de fugă. La dealul Cerbului l-au ajuns. Când s'au vědut ambele armate față în față, pe un moment s'a făcut o tăcere mormêntală. Tăcere, ce premerge furtunei. Deodată resună strigătul Tribunilor, precum resună viforul în munți: „Dați năvală!“ Căpitanii repetară acest strigăt, precum repetă stâncile trăznetul isbit de ele. Iar poporul a erupt într'un „hurra!“, precum erumpe uraganul, prevestind judecata dilei de apoi, și a năvălit asupra tunurilor și asupra armatei maghiare, precum năvălesc, după o rupere de nori, valurile furibunde ale rîului turbat. Atunci a comandat și Hatvany. Ce credeți că a comandat el? Rákosy, care ca honvéd a fost de față, dice în „Közérdek“ Nr. 40 anul 1891, că Hatvany a dis: „Oficieri și huszári să ne mântuim viața!“ și-a aruncat sabia și a fugit. În puține momente, ne spune Rákosy, pământul a fost acoperit cu cadavre, cu arme, cu chivere, cu mantale, cu straițe și alte recuisite. Românii cuceriră tunurile. Rușinea pentru Hatvany a fost perfectă. Și când ar fi numai atâta; dar Rákosy ne spune că: Dacă vre-un cetățean maghiar din Abrud a cutezat să fugă alăturea cu Hatvany, acesta a strigat husarilor: „pușcați-l!“ Vedi aceasta e barbarie. Apoi vě mai mirați, că poporul român, care opt luni de dile părăsindu-și nevestele și copii, în vai și amar, au luptat flămânzi, desculți, cu pușci de iepuri „cu cremine“, majoritatea cu lănci, cu pari, cu tunuri de lemn și cu bolovani, în contra artileriei, cavaleriei și a armatei regulate, vědêndu-se trădați într'un mod atât de infam, s'au resbunat și au omorît pe Unguri, când Hatvany însuși prin husarii sei îi omora, ca să poată fugì mai bine.

Iată un splendid exemplu despre bravura „Moților“. Sey Rudolf, fiul apotecarului din Székes-Fehérvár, fost sergent major la artileria lui Hatvany, ajuns prisonier în Alba-Iulia, a istorisit în audul mai multora în apoteca lui Kronberg, că „Moții s'au aruncat ca nisce lei turbați cu mânile goale asupra tunurilor, apărate cu bărbăție și desperare de legionarii vienezi, cu capul de moarte pe pălărie; au prins cu mânile și cu dinții spițele dela roatele tunurilor, astfel le-au ținut în loc, până ce au sosit alți „Moți“, cari s'au aruncat în frânele cailor. Destul i-au pisat honvedii cu armele peste cap, dar ei nici morți nu se lăsau cu mânile de tunuri“.

©BCU CLUJ

Hatvany cu 400 honveḑi, din 3000 ce avea, a scăpat, dar în satul „După-piatră“ a fost atăcat de locuitori şi bătut, aici au căḑut peste 300 inşi. Cei mai mulţi au fost omorîţi de femei, cari aruncau bolovani de pe dealuri pe ei. Fapt e, că Hatvany a ajuns în Brad numai cu 80 honveḑi.

După sugrumarea revoluţiunii Hatvany a emigrat în America. În anul 1850 s'a întors în Ungaria trimis de Kossuth într'o misiune revoluţionară. Guvernul a pus mâna pe el în Nográd; sĕ ḑice că ar fi fost supus la mari torturi, ca să mărturisească, el însă ca să nu fie silit a mărturisi, s'a sinucis prin foame.

Mărturisesc, că eu atâta curagiu şi atâta putere morală despre Hatvany n'aşi fi presupus. Eu vorbisem cu el în 7 Maiu, atunci când am mers fără scirea părinţilor, noi trei fraţi, să-l rugăm: „să ne spânḑure, să ne împuşce, să ne beleasca, sau să facă ce va vrea cu noi; dar tatălui nostru să-i dea bună pace.“

* * *

Iancul, în raportul seu trimis Imperatului, continuă astfel: „După-ce planul de operaţiune, mascat prin negociaţiunile de mai nainte, nu reuşise de loc, guvernul decise, ca acelaşi plan să fie realisat acuma numai prin puterea armelor. Spre acest scop fuseră trimişi Baronul Kemény Farkas şi Forro cu o trupă de 7000 infanterie, un escadron de cavalerie, 19 tunuri şi 4 baterii de rachete asupra centrului munţilor (Abrud); tot odată însă au fost întărite considerabil şi trupele de insurgenţi, cari operau în contra liniilor noastre de cordon mai depărtate, întru atâta, încât armata întreagă maghiară, care opera asupra strîmtorilor celor mai îndepărtate în combinaţiune cu Kemény, făcea ca la 15 mii ostaşi*).

Pe drumul ce duce dela Cluj la Oradea-mare operaţiunile erau conduse de către aşa numitul Kossuth cel mic, anume Vasvári; din partea de către Turda erau Egloffstein şi Pápai; de către Teiuş maiorul Juhász, un Român renegat, de către Zlagna majorul Kovács, şi mai departe de către Mureş în jos alţii.“

Lupta lui Iancu cu Baronul Kemény Farkas ţinù din 9 pănă în 16 Iunie. În aceasta ḑi Ungurii s'au retras din Abrud către Alba-Iulia. Rapoartele unguresci ḑic, că pe Unguri i-a învins foamea nu „Moţii“, iar rapoartele românesci spun, că armata maghiară a fost bătută, şi că avuse 500 morţi; iar cei răniţi s'au transportat pe 60 de carĕ în deosebite spitale din ţeară. Dar chiar foamea să-i fi silit a se refugia, victoria e pe partea Iancului, care le-a tăiat toată comunicaţia şi a împedecat proviantarea Ungurilor.

Altcum iată ce mărturisire face Gabányi în „Honvéd“ Nr. 154 din 26 Iunie anul 1849: „Legyen szabad barátom megmondanom néked, mi-

*) Cât de conscienţios a fost Iancu, se dovedesce prin raportul unui oficier din armata lui Kemény, publicat în „Honvéd“ din 26 Iunie 1849 Nr. 154, în care se ḑice că: „Aproape jumĕtate din armata ardeleană se află în acţiune în contra munţilor“.

©BCU CLUJ

kép ez oly táborozás, mely a világ bármely első hadvezérének is becsületére vált volna. (Să-mi fie permis a-ți spune ție amice, că aceasta campanie ar puté servì spre onoare ori cărui renumit general din lume).

Mai la vale:

„A moczok nem gyávák, sok jeles tiszt állitasa szerint, kik Erdély valamennyi táborozásaiban részt vettek, a moczok jobban állják a tűzet, mint Puchner katonái állották".

(Moții nu sunt lași, mulți oficieri renumiți, cari au luat parte la toate bătăliile din Ardeal, spun că moții sunt mult mai bravi, decât soldații lui Puchner)*).

Fapt e, că Baronul Kemény Farkas când a îndreptat cel din urmă atac în contra „Moților" un glonț dintr'un tun de lemn i-a rupt frânele calului, ce le avea în mână; iar el a ḑis: „Dracul să se mai bată cu popii valachi", apoi s'a retras din munți. Astfel mărturisesce și lexiconul „Pallas" despre Baronul Kemény Farkas, că: „Ne mai putêndu-se susținé, s'a retras". Pataky în opul seu „Bem in Siebenbürgen" la pag. 84 spune, că într'un singur atac au căḑut 120 de honveḑi. Iar atacuri au fost foarte multe.

Dacă Românii ar fi fost provĕḑuți cu arme și muniţiune, aşa precum au fost Ungurii, ḑeu nu sciu câți oameni și câte tunuri și-ar fi putut Kemény scăpa.

* * *

Vĕḑurăm dialogul purtat de Vasvári și Iancu în luna lui Iunie 1848 în casa lui Iancu în Vidra. Acești celebri tineri își dăduseră cuvêntul că „o să se întâlnească în luptă." Vasvári a organisat o armată numindu-o „Bocskay csapat", și frămêntat de dorul și de ambiţiunea să săvîrșască el, ceea ce încă nimerui nu i-a succes: a învinge pe Iancu, a pornit deci cu 3000 de oameni și 5 tunuri, ca să cucerească munții.

În 6 Iulie 1849 s'a dat lupta la „Fântânele" între armata lui Vasvári și glotașii români, comandați de tribunul Corcheș, care avea 123 vênători și 317 lănceri, apoi femeile din Mărișel comandate de Palagia Roșu, toate călare.

Lupta a fost înfricoșată: au luptat piept la piept. Vasvári a luptat în fruntea legiunii sale ca un leu, îndemnându-o la atac. În urmă a căḑut mort de pe cal, lovit de lancea lui Todor Gavrilă. Astfel i-s'a împlinit visiunea de a fi înmormêntat la „Fântânele".

Întreaga legiune a lui Vasvári a fost nimicită; cei mai mulți oficieri și 850 ficiori morți; arme, tunuri, cai, 100 de boi ș. a. t. au căḑut în mânile „Moților".

---

*) Sub numirea „Moții" Ungurii înțeleg pe toți *țeranii din munții apuseni; „Moți"* însă sunt numai locuitorii din satele Vidra de jos, Vidra de sus, Neagra, Albac, Scărișoara, Ponorel și Săcătura, unde bărbații poartă pĕrul împletit chică, și legat în vîrful capului „moț". (Veḑi dicțion. limbei rom.).

©BCU CLUJ

De pe inelul cu inscripția „15 Martie 1848“, am recunoscut eu, că viteazul comandant maghiar a fost acel Vasvári, care cercetase pe Iancu anul trecut.

Când i-am spus lui Iancu, el îmi dise cu durere: „Aș fi dat 10 ani din viața mea, să-l fi putut mântuì. Pagubă de el ce tinĕr talentat a fost“. La locul catastrofei i-s'a ridicat lui Vasvári un monument cu epitafiul: „Paulus Vasvári Fehér natus in Tisza-Bűd 1826, abiit 1849 ... pro patria in lupta libertatis. Fratri pia soror posuit“.

Când ministrul de interne a oprit colecta pentru monumentul lui Iancu, eu am publicat în „Gazeta Transilvaniei“ Nr. 167—8 a. 1895, un articol, care încă e o dovadă despre nestrămutata suvenire, ce o păstrez eu amicului meu din tinerețe. Va servì odată și ca material la istoria evenimentelor contimporane. Mai ales că atestatul meu, subșternut ministrului în calea recursului, a contribuit în mod esențial la ridicarea secuestrului, prin care se ordonase confiscarea banilor adunați pentru monument.

Aici e locul să observ, că Iancu a fost cel mai generos inamic, el nu numai tracta cu omenie pe toți prisonierii, dar îi și dăruia cu bani. Era un prim-locotenent dela artileria maghiară, prisonier în Câmpeni, despre care eu am scris în „Memoriul“ meu, acestuia în fiesce-care ḑi îi dăruia 5 fl.

* * *

Bariţiu, în vol. 2. p. 544, ḑice următoarele: „Pănă în ḑiua de aḑi mai întreabă mulți Români și neromâni din generațiunea nouă: cum s'au putut ţiné și apăra Românii cu atâta succes, dacă n'au avut arme, nici au fost disciplinați? Lipsă foarte mare simţiau Românii de *tunuri*. Înainte de a le aduce Hatvany de doue ori pusci, muniţiune și patru tunuri, Românii în lipsă de turnătoare pentru tunuri de metal, precum o avuseră Secuii, veniră la idea, ca să-și sfredelească tunuri *din groşi de brad mai elastic*. Adevĕrat, că din câte un bucium de acela puteau să tragă cel mult de 9—10 ori și lemnul crepa; dar din vre-o 10 tunuri de brad tot trăgeau de vre-o sută de ori, și efectul moral, încuragiarea la ai tĕi, spaima la adversari se producea în grad de necreḑut. După aceea Românii făcuseră și tunuri de fier. Încât pentru disciplină, aceea încă veni cu mărimea periculelor și cu instinctul conservării“.

Armele luate dela honveḑi Românii de loc nu le-au putut folosì, pentru-că erau de alt sistem, cu capsule mari, sistem nou întrodus atunci la honveḑi; capsule de cari Românii n'aveau nici puteau să-și procure, pentru-că nu se aflau de vêndare. Românii aveau pusci cu „*cremene*“, și foarte puţini aveau cu percusiune. Tunurile nici n'au încercat a le folosì. Nu era nici muniţiune, mai ales gloanțe potrivite, nici cine să le manueze. În cele mai multe casuri au învins Românii *cu năvala*. N'aveau adese decât praf, cu care spărgeau băieșii (minierii) stâncile, iar acesta în pușcă nu se aprindea, pentru că nu ieșia pe ţiţa puscii (piston).

Invenţiunea tunurilor de lemn era pe aci să-l coste capul pe tatăl meu. Cel dintâiu cuvênt, ce i l-a adresat Hatvany tatălui meu, atunci

©BCU CLUJ

când l-a arestat, a fost: „Ah! D-ta esci acela, care a inventat tunurile de lemn și semnalul de a avisa pe Valachi despre apropierea Maghiarilor? Îți voiu rĕsplăti invențiunea cu un patent potrivit“. (A înțeles furcile). (Semnalul era: Lagărul românesc pe unde s'apropiau trupele maghiare, trebuia să aprindă foc la locul cel mai înalt; comuna vecină la moment făcea asemenea; toate celelalte îi urmau. Astfel în vre-o câte-va oare locuitorii din munți erau avisați și alarmați. Un escelent telefon). Tatăl meu i-a rĕspuns: „Da, eu sunt acela. De astădată însă nu s'au alarmat munții, nici s'au folosit tunurile, pentru-că noi am încheiat pace cu Dragoș, ca representant al guvernului maghiar, care pe onoarea națiunii maghiare ne-a garantat armistițiu, amnestie și deplină libertate“. — „Deocamdată — dise Hatvany — vei fi arestat în casa proprie. Dacă vei încerca să fugi, vei fi împușcat“.

Fratele meu Dionisie, consilier de tribunal reg. în pensiune, avea s'o pățască tot astfel, pentru-că el după terminarea cursului juridic întrase în regimentul Carol Ferdinand Nr. 51 staționat în Italia, în calitate de *Cadet ex propriis*. După un an s'a întors acasă, apoi a organisat — în calitate de căpitan și comandant — garda națională din Abrud și Abruțel, după metodul și după regulele armatei regulate. Despre aceasta gardă dice Iancu în raportul seu, că i-a făcut mari servicii.

Tatăl meu a fost denunțat de Ungurii din Abrud; dovadă e „Kőzérdek“ Nr. 40 și urm. a. 1891, în care Rákosy din Abrud dice între altele: „Șuluțiu era pe timpul revoluției unul dintre cei mai cu influință; mânile lui lucrau pe tot locul, numai nu pe față“.

Credeau coconașii dela „Kőzérdek“, că eu me voiu spăria și voiu nega faptele tatălui meu. Eu însă le-am rĕspuns în „Gaz. Transilvaniei“ Nr. 100 a. 1892 între altele: „Una n'ar trebui s'o uite Maghiarii, că dacă ei privesc cu mândrie la fortăreața Komárom — apărată de renumitul general Klapka, — pe care Austriacii, pe lângă tot ajutorul muscălesc, n'au putut-o cucerì, apoi și Românii privesc cu mândrie la munții apuseni, supuși comandei lui Iancu. Maghiarii au cucerit Ungaria și Transilvania, au aruncat armata austriacă peste graniță, dar munții apuseni nu i-au putut cucerì, deși Românii se luptau numai cu pusci de iepuri, cu tunuri de lemn, cu lănci și cu bolovani, flămânți și desculți. La aceasta glorie și tatăl meu își are partea sa bunicică. Și are să se scie preste toți timpii seculari, că cele dintâiu tunuri de lemn — tunuri legendare, — cari au resunat în anul 1848 în munții apuseni, întru vestirea sfințeniei jurămêntului depus în Câmpul libertății, întru apărarea neamului românesc, au fost făcute din ordinul și după îndrumarea tribunului ad honores, Iohan Sterca Șuluțiu, tatăl meu“.

Iată și douĕ documente, câte au putut scăpa de perire, cari s'au găsit în casa lui Alexandru Iancu, mort în 2 Octobre 1855 (tata lui Avram Iancu), aceste documente se află la Asociațiune.

©BCU CLUJ

Domnului ***Nicolae Corcheș***, tribun
din oficiu în
Câmpeni

„Sciind că domnul Iancu nu-i în Câmpeni, am venit a-ți face cu-„noscut, că la Bucium sunt patru tunuri în lucrare, câte de un stângin „de lungi și se fac din fier vĕrsat cuptușit cu lemn. Dudele (țevile) „cele vĕrsate le-am căpătat din Bucium dela mașina lui Schlafkovits, „de 6 țoli largi și de un țol groase. Meșter avem bun*), și de cumva „ne-am putè folosì, atâta fier vĕrsat, pe aceea seamă, și mai largi „avem, cât și 30 de tunuri am putè face. Pe Marți vor fi gata vre-o „doue. Ai grijă și ține praful cel de tunuri, (tata-l primise din Alba-„Iulia și-l trimise lui Iancu) ține și pe seama noastră, precum și din „gloanțele cele mari, ca dela 6—8 funți și carteciuri.

„Însciințează și pe dl Iancu despre acest lucru.

Abrud, 2 Ianuarie 1849.

Ioan Șuluțiu m. p.,
tribun.

Domnului prefect ***Avram Iancu***
în
Câmpeni

„Trimit cei 406 funți de plumb; praful ăncă nu l-am căpătat. „Golescu aseară vení dela Zlagna, spune că armata lui Bem a pornit „cătră Blaj, cu ce scop nu se scie, de obște se vorbesce, că vrea să „atace Sibiiul din nou; destul că pe unde merg tot pustiesc, și băr-„bații, cari sunt harnici, îi duc cu sine. Ce va fi de noi, Dumnedeu „scie; destul de rĕu stăm; me mir și de comitetul național, de ce nu „scrie. Ar fi bine să trimiți expres la Sibiiu, să vedem cum stau lu-„crurile. Se vorbesce, că Laurian a scris dela Olmüț comitetului, me „mir cum nu se împărtășesce prefecților — fi bun trimite ăncă astădi „expres la Sibiiu; apoi te rog trimite-l pe la mine. Scrie și la Dobra, „ca să fii sigur pentru bucate, și dă-le drum slobod. Numai decât „scrie pentru bucate, ca nu cumva întorcêndu-se barbarii pe acolo, „să le pustiască“.

Abrud, 2 Februarie, 1849.

Ioan Șuluțiu m. p.,
tribun.

„Gaz. Trans.“ Nr. 124 a. 1891.

* * *

Iancu n'a fost numai un căpitan brav, ci el a fost și omul ordinei; în mijlocul luptelor sângeroase nu și-a uitat nici de siguranța personală și a averii locuitorilor din prefectura dînsului.

*) Meșter bun de tunuri avea tatăl meu și în Cărpeniș.

©BCU CLUJ

Prin proclamația dînsului din 4 Martie 1849*) dădu munților apuseni o nouă organisare civilă, instituind în fruntea tuturor comunelor un magistrat cu reședința în Câmpeni.

Ca president al acestui magistrat (curte de apel) a numit pe Iosif Sterca Șuluțiu, un vĕr al meu, fiul spanului cameral din Ofenbaia, care însuși era funcționar cameral în Câmpeni; un bărbat tinĕr bine instruit, cu un rar caracter și foarte popular. Mort deja prin anii 1850 ca administrator. Acestuia i-a încredințat Iancu organisarea județelor (scaunelor) sătesci.

În scurt timp prefectura lui Iancu a devenit un model.

La începutul lunei lui Decembre 1849 mersese Iancu la Hălmagiu la tîrg. Îndată ce poporul a prins veste despre presența „Iancului", se imbulzea ca să-l poată vedé și saluta. Deodată vine o patrulă de soldați și-l arestează pe Iancu. Poporul smulge pari din garduri, năvălesce asupra soldaților, unde Iancu era deținut și pretinde eliberarea lui. Atunci căpitanul roagă pe Iancu ca: „să liniștească poporul, căci arestarea dînsului s'a făcut ***din greșeală***".

Iancu liniști poporul, apoi încălecă și merse acasă.

Marele Lexicon maghiar, Pallas, întemeiat pe opinia ḑiarelor maghiare, ne spune că: „guvernul austriac, după ce a înșelat pe Români cu promisiuni, pe cari nu le-a împlinit, se temea că Iancu se va rĕsbuna, de aceea-l spiona și de aceea l-a și arestat".

Fapt e, că o mai mare mișelie și ingratitudine guvern n'a făcut, de cum a fost arestarea lui Iancu.

* * *

Revoluția maghiară a fost înecată în sânge. Maghiarii au depus armele în mânile Rușilor. S'a inaugurat un sistem absurd, cu un guvern pe cât de brutal, pe atât de ignorant, care, răzimat pe opt-sute-de mii baionete, s'a apucat, să germaniseze.

Îndată după suirea pe tron, Împĕratul Francisc Iosif I, la propunerea ministrului contele Stadion, a convocat cu datul din 2 Decembre 1848 o „anchetă" dintre popoarele, cari au rĕmas credincioase tronului, pentru de a asculta durerile și dorințele lor. Din Ardeal a chiemat ministrul în luna lui Februarie 1849 pe Șaguna, pe protopopul Popasu și pe Stoica, consilier la comptabilitate. Vĕḑêndu-se aceștia prea slabi față cu o misiune de o așa mare gravitate, au stăruit să se mai chieme și alți bărbați din Ardeal. A chiemat deci Șaguna cu învoirea ministrului pe Laurian, pe Pop de Macedonfy**) pe Csűpe Lászlo de Drágavilma și pe secretarul seu pe Iacob Bologa.

Aceștia, constituindu-se împreună cu Românii din Ungaria și Bucovina într'o „anchetă", au presentat Imperatului în 27 Februarie un

*) Vedi proclamația în cartea lui Teofil Frâncu și Candrea, „Moții" pag. 299.

**) Macedonfy și Csűpe au fost funcționari în Viena.

©BCU CLUJ

„Memorand;“ iar în 5 Martie presentă Șaguna un „Memorand“, subscris numai de el, prim-ministrului Felix Schwarzenberg.

Răspunsul la aceste „Memorande“ e rescriptul împărătesc din 18 Iulie 1849, prin care *Românii s'au îndrumat la constituția publicată în 4 Martie 1849, care era însă aprobată de Împăratul deja în 10 Februarie 1849.*

În urma acestui refus „ancheta“ a subșternut în 30 Iulie 1849 o nouă petițiune, în care arată, că Românii prin acea *constituțiune octroată* sunt cu totul ignorați, apoi cer îndreptare. Văḑêndu-se desconsiderați au chiemat pe Avram Iancu ca el cu autoritatea dînsului să-și cerce norocul. Iancu a și fost primit în audiență la Împăratul. Mai târḑiu împreună cu membrii din „anchetă“ a fost primit de ministrul „more consveto“ *cu un zimbet pe buze,* apoi i-a dimis cu cunoscuta frasă diplomatică: „Bene sperare jubet Sua Majestas“.

La vre-o câteva ḑile Iancu a fost citat la poliție, să i-se inmanueze o decorație. Iancu însă a refusat decorația ḑicênd, că „dînsul s'a luptat pentru tron și națiune. Guvernul să mijlocească acordarea drepturilor promise neamului românesc; atunci va primí decorațiunea, altcum nu“.

Atunci Iancu a fost provocat de poliție, ca în 24 de oare să părăsească Viena, la din contră va fi dat afară cu forța.

Sêrmanul Iancu îmi ḑise după reîntoarcere: „Numai acuma văd eu bunăvoința Vienei și că ce mare nefericire a fost refusul cererii noastre de a înarma una-sută-mii ficiori, care ar fi făcut de prisos chiemarea Muscalilor în țeară. Ei, dar atunci trebuia să-și împlinească angajamentul! Acuma nu ne mai creastă Neamțul“.

Am amintit acest episod din viața lui Iancu, ca să se vadă: ce mare pond punea toată românimea pe numele dînsului — una la mână; iar alta la mână, pentru ca pățeniile lui Iancu să ne fie o busolă în labirintul evenimentelor ce au urmat.

* * *

Anul 1852 a fost cel mai fatal an în viața lui Iancu. În acest an venise tinărul Împărat în Ardeal, ca să cunoască în persoană această țeară și popoarele ei, despre care nemuritorul Împărat Iosif al II-lea, care călătorise în anul 1783 în Ardeal, întors acasă întrebat de mama sa de geniala Împărătească Maria Teresia: „Spune-mi ce ai văḑut în Ardeal?“ a răspuns: „Am văḑut o nobilime maghiară arogantă și tirană; un popor săsesc egoist; și un popor valach asuprit și degradat la soarte de animal“.

Iată un splendid exemplu, ce confirmă simțul nobil al Împăratului. După rescoala lui Horia 1784 cancelaria curții împărătesci propuse înființarea de școli în munții apuseni: „pentru de a puté cresce din acei oameni, cari seamănă cu fiarele răpitoare, cetățeni de stat“.

Resoluția Împăratului Iosif al II-lea, *scrisă cu mâna proprie,* sună astfel: „Școalele de sigur sunt trebuincioase, dar starea risipită a caselor prin munți, îngreunează și împedecă resultatul. Spre cultivarea acelor

©BCU CLUJ

„fiare răpitoare“ doară ar fi tocma așa folositor, dacă *stăpânii Valachilor* ar umbla pentru un timp oare-care înșiși la școală, unde *și-ar puté câștiga principii mai bune*“. (Szilágyi Ferencz, A Hora világ Erdélyben. pag. 19).

Planul de călătorie al tinĕrului Impĕrat Francisc Iosif I, în vara anului 1852, era statorit de guvernatorul Schwarzenberg, care a așteptat pe domnitor la marginea Ardealului în satul Cașovița. In 17 Iulie Iancu merge însuși la Cașovița și după multă stăruință îi succede, ca să induplece pe Schwarzenberg să facă propunere Impĕratului, să-și schimbe marșruta și să treacă munții pe la „Găina“, să vadă țeara „Moților“.

Împĕratul primesce propunerea; urcă munții, prânzesce la „Găina“, trece prin Vidra, pe dinaintea casei lui Iancu, în acea noapte doarme în Câmpeni, dar Iancu nu se înfățișează înaintea Impĕratului.

Lumea întreagă întreabă și va întreba în veci:

Ce-a fost causa? — dar rĕspuns nu va primí, pentru-că Iancu l-a dus cu sine în mormênt.

Toate scrierile maghiare spun, că Iancu vĕdêndu-se înșelat și desconsiderat pe sine și pe poporul român în speranțele și promisiunile avute, de aceea n'a vrut să se înfățișeze.

Cei mai mulți Români, după cari s'a luat chiar și mitropolitul Șuluțiu, cel mai mare și sincer binevoitor al lui Iancu, spun, că mintea Iancului ar fi fost alterată prin marea bucurie, vĕdênd că Impĕratul a primit propunerea lui de-și schimba planul de călătorie și de a cerceta țeara „Moților“. Mitropolitul Șuluțiu a scris despre Iancu așa precum i-au istorisit unii și alții dintre prefecți și tribuni; unele informațiuni dintre acele însă au fost neesacte. Eu nu pot împărtășí acea părere deși ar fi în favorul amicului meu Iancu, că el ar fi fost atunci smintit la minte. Și n'o pot împărtășí pentru că nu poate fi motivată, de cumva n'am primí de adevĕrată vorba, ce se dice că ar fi dis mama lui Iancu, după reîntoarcerea lui din Cașovița: „Sufletul meu, lumina mea! a fost otrăvit cu ciuciuleți“ (bureți).

Și n'o pot primì pentrucă iată ce i-se scrie „Gazetei Transilvaniei“ (Nr. 63 a. 1852) din Câmpeni: „Iancu dispărù pe neașteptate dintre ceilalți soți ai sei și ce este mai neplăcut, că *mulți nu vreau a crede*, că causa dispărerii și a retragerii lui n'a fost alta decât o iute schimbare a sănătății, încât să nu fie în stare a mai ieși între ceilalți“.

Înainte de sosirea Impĕratului (21 Iulie) a fost perfect sănătos, dovadă epistolele lui scrise în 18 și 19 Iulie protopresbiterului gr. cat. din Zlagna, Mihali. („Gazeta Transilvaniei“ Nr. 63 a. 1852).

Dovadă sûnt toate pregătirile, ce le-a făcut însuși Iancu pentru întimpinarea cât mai strălucită a Impĕratului. Dar în timpul cât Impĕratul a stat în munți iată ce s'a petrecut:

„Iancu înaintea Impĕratului“. Sub acest titlu a apărut în „Neue Freie Presse“ anul 1888 o notiță despre călătoria Impĕratului în Munții Apuseni și despre causa neînfățișării Iancului înaintea Impĕratului.

©BCU CLUJ

S'a scris de repețite-ori în toate diarele naționale despre acest episod dureros și de foarte mare importanță; și bine s'a făcut.

Eu încă, ca judecător pățit, m'am grăbit ca nu cumva comandantul gendarmilor, la care se povoacă „Neue Freie Presse", să moară înainte de a fi ascultat, m'am adresat numai decât către reverendisimul domn protopop din Deva Papiu cu rugarea, ca d-sa să-l întrebe pe acel comandant și să-mi trimită rĕspunsul dînsului.

Iată rĕspunsul zelosului domn protopop:

Deva, 28 Decemvrie 1888.

Spectabile domnule Jude!

„La amabila și prețuita D-Tale epistolă dto 23 l. c., numai decât „după sosirea mea acasă din o excursiune în tract, mĕ grăbesc a-ți rĕs„punde cele-ce am aflat dela respectivul Löwenhardt referitor la inci„dentul neprimirii în audiență a fericitului martir al națiunii, regreta„tului Iancu.

„Acest comandant al posturilor de gendarmi, puse sub comanda lui „cu ocasiunea epocalei veniri a Monarchului în Munții-Apuseni, mi-a „descoperit următoarele:

„Eram avisați, că Maiestatea Sa vine dela Deva preste Brad în munți, „precând deodată am primit avis dela comanda de gendarmi, că Maies„tatea Sa va venì dela Deva preste Baia-de-Criș, Hălmagiu, preste mun„tele Găina în munți, și să mĕ pun în atingere cu comisarul din munți „(mi-am uitat numele acestuia*) și cu Mânzat, de a repara drumurile „și a face tot posibilul pentru susținerea ordinei. M'am dus la numiții „domni și li-am aretat depeșa și ne-am pus pe lucru cât ni-a fost cu „putință; în aceste 3 dile am convenit cu Iancu, cu care aveam cunos„cință personală, i-am descoperit sosirea așteptată în munți a Monar„chului și marșruta, mi-a rĕspuns laconic „sciu", într'aceea noi ne căutam „de lucru cu numiții domni.

„Înspre diua precând era să sosească ne-am dus prin mulțimea „poporului venit din toate părțile în veștminte serbătoresci la Iancu, care „nu era acasă, dar mai târdiu a venit.

„Iar în dimineața următoare am plecat spre munte în sus; Iancu „n'a venit cu noi. Sosind în vîrful muntelui, a sosit Monarchul cu suita „Sa și la un loc frumos au descălecat și au luat un prând frugal; după „aceea s'au suit toți pe caii oferiți de noi, Monarchul înainte și eu cu „gendarmii, împărțiți la dreapta și la stânga Monarchului, alăturea, făcênd „cale prin mulțimea poporului, am trecut prin Vidra pe dinaintea casei „lui Iancu, unde erau adunați preoți în ornat bisericesc. *În învălmășeala „cea mare și în iuțeala noastră nu am observat, dacă Monarchul a privit „spre casa Iancului ori nu;* ci atent la comanda Monarchului, *care ne striga*

*) Obengruber se numia. *Ios. St. Ș.*

©BCU CLUJ

„*vorwärts Gensdarmen*“, ne-am dus până în Câmpeni, unde am sosit pe „înserat și unde orașul era iluminat, și prin mulțimea poporului am stră-„bătut la cuartirul pregătit pentru Monarchul. Aici îl așteptau servitori „de ai Curții și gendarmi de Curte la casa văduvei Kalcher, și Monarchul, „întrând în odaie, a luat un păhar de apă și s'a culcat, remânând la ușa „casei doi gendarmi de Curte, iar noi prin curte țineam ordine.

„Suita Maiestății Sale, în *sunetul musicei militare*, care sosise spre „întimpinare în Câmpeni, își petrecea la o masă din grădină în apropierea „caselor, negenată de a conturba odichna suveranului lor. Eu am primit „ordin, ca ori-cine ar venì, chiar principele guvernator de Schwarzenberg, „să nu permit a întra la Monarchul, că voesce să se odichnească fiind „obosit. Pecând se petreceau aceste în curte, unde porțile erau în-„chise *și păzite de gendarmi*, Iancu a venit cu câțiva inși, de cari nu-mi „mai aduc aminte, și apropiindu-se de întrare, i-am eșit înainte și mi-a „dis, că el vrea să între la Monarchul; eu i-am spus că am ordin să nu „las pe nimenea, el îmi dicea, că trebue să între, că are ordin, eu nu „puteam să-i conced avênd contraordin, și în vălmășeala aceasta, nu „sciu, a vědut și audit ori a fost însciințat de gendarmii mei, generalul „adj. contele Grüne, care a venit dela masă la noi, și întrebând ce voesce „acest domn, i-am spus că voesce să între, spunêndu-i cine este și că „scie nemțesce. Atunci Iancu i-a descoperit și lui, dar acesta i-a re-„plicat ordinul, vědênd însă, că Iancu insistă mai mult și că nu voesce „să aștepte până dimineața, precum îi spunea generalul „cu un ton fin „și cavaleresc, că dimineața va da audiență, fixându-l în această con-„versațiune, s'a întors și mi-a dis, că eu sciu ce ordin am *și că ce am „de făcut*. Cu aceste s'a dus la masa, unde se aflau ceialalți generali din „suită, iar eu am rěmas cu Iancu, l-am luat de subsuoară *și ne-am în-„dreptat spre ușa din grădină, și ajungênd acolo, l-am scos din grădină și „am închis ușa*. Întorcêndu-me la locul meu, am dat ordin gendarmilor „să iese la strade să vadă ce se petrece și să susțină ordinea; pe con-„ducătorul postului de gendarmi din loc l-am trimis la Tioc Todor, să „vină până la mine; acesta a și venit și l-am întrebat: „Unde este „Iancu?“ Mi-a rěspuns, că s'a dus acasă. „Într'adevěr“? „Pe onoare mea“ „mi-a rěspuns.

„În dimineața următoare m'a întrebat generalul Grüne de douě-ori „unde este Iancu, că Maiestatea Sa îl primesce în audiență. Iancu însă „nu s'a mai arětat.

„De aici apoi Monarchul a plecat prin Roșia la Detunata, unde a „petrecut mai mult, mâncând și balmoșul istoric și privind jocul tine-„rilor, și apoi s'a pus cu suita în mișcare spre drumul ce duce la Zlatna, „ocolind Abrudul.

„Aceasta e pe scurt ce mi-a istorisit acest fost comandant de gen-„darmi, se înțelege, cu mai multe amenunte, pe cari nu le-am aflat toc-„mai de interes a le mai înșira. El âncă dă cu socoteală, că acolo în

©BCU CLUJ

„munte s'a făcut poate planul sau apoi în Deva, când s'a stabilit mer-
„gerea preste muntele Găina, dar aceasta ar fi mai mult pentru, decât
„contra atingerii locuinței lui Iancu. Din toate aceste nu putem erua
„adevĕrul și numai urmările ne fac să concludem, că *întrigă a fost la*
„*mijloc*, după-ce a mai urmat apoi și internarea lui în Alba-Iulia, despre
„care noi pe aici avem atât de puțină cunoscință, ce a putut să fie causa?

„Finind, Vĕ rog a primì deosebita mea stimă, cu care Vĕ rĕmân

totdeauna

I. ***Papiu*** m. p.“

Am făcut aceasta în interesul adevĕrului istoric, în interesul amicului meu Avram Iancu.

Într'adever aș da mult, aș da chiar din vieața mea, — deși nu mai am așa mult de dat, — dacă s'ar puté lumina cumva întunerecul ce acopere acest secret.

Toți Românii, chiar mitropolitul Șuluț, care era cel mai mare și cel mai sincer binevoitor al lui Iancu, — pe care Iancu îl stima și iubia foarte, — s'a supărat foc pe Iancu pentru neînfățișarea dînsului, care avù triste urmări pentru Iancul și pentru poporul român.

Imensa majoritate a Românilor crede întocmai ca și domnul protopop, că Iancu a căḑut jertfă unei întrigi, care își aruncă umbra pănă în ḑilele noastre.

Cine nu-și aduce aminte de cuvintele guvernatorului Schwarzenberg, adresate în Câmpeni în acea ḑi prefectului popa Balint: *„Sind wir denn hier sicher?“*

Auḑi acolo? Bieții Moți își varsă sângele pentru Împĕratul, se duc la moarte precum merge mirele la nuntă, și când vine Impĕratul anume între ei, ca să-i vadă, guvernatorul țerii întreabă pe unul din conducători: „Suntem noi aici în siguritate?“

Nu trebue deci ignorată nici o împregiurare, fire-ar ea la vĕdere ori cât de neînsemnată, care ar puté duce la descoperirea adevĕrului; iar datele și doveḑile la nici un cas.

Iancu are să remână o figură plăcută și în etern stimată de poporul român, el merită deci, ca contimporanii să se intereseze de tot ce s'a petrecut cu dînsul, dacă voim ca să avem o istorie deamnă de a fi transmisă posterității.

Aici să ne amintim ceea-ce Bariţiu ne spune în istoria sa vol. 2 pag. 716 despre principele Schwarzenberg, care era un inamic al Românilor, care-l numia pe Iancu *„Canalie“*, iar „Budapesti Hirlap“ din 20 Novembre 1889 despre adjutantul Impĕratului graf Grüne ḑice, că a fost un *„duh necurat“*, (rosz szellem). Astfel vom puté judeca: ce creḑĕmênt merită aserțiunea grofului Grüne, că Impĕratul era deja culcat când Iancu ceruse întrare?

©BCU CLUJ

Auḑi acolo! Impĕratul obosit s'a culcat, iar adjutantul seu 4—5 paşi dela odaia, unde se afla domnitorul, îşi petrecea la o masă cu Schwarzenberg, *unde musica militară cânta.*

Cum putea Iancu s'o creadă aceasta? Eu din parte-mi aşa cred că Iancu va fi mers să se informeze despre audienţă pe ḑiua următoare.

Să nu uităm, că locul de unde Iancu a fost alungat la stradă ca un ştrengar, era cuartirul dînsului, de unde comanda el luptele pentru Impĕratul.

Mirare n'ar fi fost, dacă Iancu la moment ar fi înebunit.

Cu toate aceste a greşit sermanul Iancu; tocma pentru că a fost într'un mod atât de brutal tractat, trebuia să se înfăţişeze în ḑiua următoare şi — totul era bine. Impĕratul a întrebat de repeţite-ori: „Wo ist der Iancu?"

Vĕ puteţi închipui cum vor fi esploatat vrăşmaşii neamului românesc acest cas fatal!

Spuneau oameni de ai regimului, bine informaţi, că Impĕratul avea intenţiunea de a-l numi pe Iancu Baron cu rang de general şi de a curma procesul „Moţilor", ce-l aveau ei în contra coroanei încă de pe timpul lui Horia, ordonând segregarea pădurilor şi păşunilor din munţi, pentru „Moţi", parte, ce după drept şi dreptate li s'ar fi cuvenit.

Iancu la provocarea mitropolitului Şuluţiu a mers pe 2 August la Cluj, ca să fie de faţă la sosirea Impĕratului. A dus cu sine 50 călăreţi şi pe mai mulţi tribuni. Aceşti tribuni l-au provocat: ca să meargă împreună cu ei la Impĕratul!! Iancu li-a respuns: „Dacă voi me siliţi, me voiu duce; dar să sciţi că atunci me lapăd de apărarea procesului muntenilor". La aceasta tribunii au replicat: „Decât să te lapeḑi de apărarea procesului, atunci mai bine nu merge la audienţă". Aceşti tribuni trăiesc încă.

În Cluj Iancu a fost la fratele meu Dionisie în cuartir, nime n'a observat vre'o schimbare asupra lui. Se ḑice că Iancu înaintea sosirii Impĕratului s'a adresat lui Bărnuţiu şi Maiorescu în Viena, întrebându-i de sfat: „să se înfăţişeze, sau nu?" De oare-ce respuns n'a primit, nici că s'a înfăţişat.

Bariţiu spune în istoria lui, că are dela Iancu 6 epistole, una se referesce tocma la călătoria Impĕratului în Ardeal.

Care-va dintre domnii membri ai academiei din Bucuresci să publice acele epistole, altcum va remânè în etern un secret.

* * *

În luna lui Septemvre 1852 Iancu sub pretext fals a fost înşelat să meargă la Alba-Iulia, unde imediat a fost deţinut.

Iată cum mi-a istorisit el mie în 28 Octombre 1855 păţaniile lui în temniţa din Alba-Iulia, ceea ce eu am descris în „Memoriul" meu:

„Ce larmă neusitată, ce sgomot turbură liniştea Blajului? a acestui orăşel modest, în a cărui piaţă cadrată în ḑilele normale nu veḑi altceva

©BCU CLUJ

decât studenţi, teologi şi profesori, mergênd şi ieşind din seminar; iar din casele din jurul pieţei, unde locuesc domnii capitularişti, veḑi, ieşind bătrâni venerabili, martori ai seclului trecut, ca raḑele îndreptându-se spre un centru: „la biserică“.

Ce vrea mulţimea aceasta de oameni? Lume necunoscută. Ici o grupă de domni nobili maghiari, vorbesc în limba maghiară. Colo altă grupă de domni vorbesc în limba germână. Inaintea ta trec fisionomii ne mai văḑute vorbind în limba italiană. Poporul în vestminte de sărbătoare străbate stradele şi se vede a fi în mare aşteptare. Equipage strălucite se învêrtesc prin piaţă. Mulţime de servitori străini în ţinută de gală, întră şi ies din reşedinţă. Dignitari şi prelaţi din ţeară întră în curtea mitropolitului cu trăsurile lor. Eacă sosesce guvernatorul principele Schwarzenberg. Aceasta e trăsura de gală a mitropolitului, întrênsa şede pronunţiul apostolic din Roma Cardinalul Viala Prela.

E ḑiua de 28 Octomb. 1855. Ḑiua instalării mitropolitului Alecsandru Sterca Şuluţiu. Me îmbătasem de cap, de larma aceea estraordinară, de acel amestec de fanfară, sunete de clopote şi de treascuri; o adevărată vijelie, care isbindu-se în dealurile învecinate, se respândea pe valea ambelor Têrnave, cari se împreună la Blaj.

Am întrat în grădină ca să scap de învălmăşala aceea.

Deodată vine camerarul mitropolitului şi-mi ḑice:

„Me rog dle! Vĕ caută un domn“.

— Ḑi să vină aici.

— Eacătă-l că vine.

— Ei! bine ai venit Iancule.

— Servus frate Şuluţiu.

Auḑind camerarul de numele Iancului, a remas cu gura căscată.

— „Că doară nu Dvoastră sunteţi Iancul din munţi?“ întrebă vechiul şi confidentul servitor.

— Ba eu sum! fù respunsul.

— Dḑeu să vĕ ţină; n'aş da că v'am văḑut pe dvoastră pentru toţi străinii, câţi sûnt aḑi în Blaj!“ Depărtându-se se mai întoarse de vre-o câte-va ori şi s'a uitat la „Iancu.“

— Am o rugare către tine frate Şuluţiu!

— Cred că va fi posibil de împlinit; şi eu me voiu bucura, de a-ţi face o plăcere. Dar vin'o să şedem sub acest ştejar gigantic, care deşi e numai singur din neamul seu, aici în grădină, ajunge cu o pădure întreagă; se ḑice a fi de pe timpul când principele Ardealului Apafy residа în acest castel. De multe-ori şedem cu Unchiul meu la umbra lui; totdeauna 'mi vine aminte, că tocma cu 100 de ani înainte a şeḑut un alt unchiu al meu subt acest stejar, Episcopul Aron. Cine scie după altă sută de ani, cine va mai şedé subt el? Câte suspine românesci nu se vor fi ridicat într'o sută de ani, la ceriu de subt acest ştejar!“

©BCU CLUJ

— Frate Șuluțiu! eu am venit aici ca să cer o audiență dela Schwarzenberg, căci n'o mai pociu duce cu Nemții, prea mĕ persecută, nu-mi pociu primì nici partea părintească după moartea tatălui meu. Să port procesul muntenilor, nu me lasă; adi mâne va trebuì să umblu la cerșit. Roagă-te de unchiul teu de mitropolitul, să-mi sprigineascĕ rugarea.

— Va fi foarte greu, frate Iancule! Nu vedi tu, ce e pe capul Unchiului astădi? Mi-a spus de adi dimineață, că *ori-cine să fie,* înainte de biserică nu poate să-l primească. Abstrăgênd dela visitele celor mari, pe cari nu-i poate refusa, are de a-și recapitula mai multe cuvêntări de instalare etc.

— Frate Șuluțiu! Dacă nu se va întrepune unchiul teu cu aceasta ocasiune binevenită, eu nu mai sper nimic. După biserică se pun la masă, iar dup'aceea Schwarzenberg pleacă imediat. Sciu eu prea bine, că unchiului teu i-se face o silă, am audit și eu — deși trăiesc retras în munții nostrii — că lui Schwarzenberg i s'a demandat din Viena, ca *nu cumva să absentezĕ dela instalare*... Dar cu toate aceste te rog frate... Dĕeule! când 'mi vine aminte, că acei oameni (Nemții), pentru a căror causă m'am luptat eu, și care a triumfat, cu ce dispreț și cu ce urgiă se poartă în contra Românilor, cari 'și vĕrsau sângele, pe când ei erau alungați peste graniță, stă să mi se desfășie inima. Când îmi vine aminte, că înainte cu doi ani, când eram rob în Alba-Iulia, cum s'au purtat de infam cu mine...

„Era într'o după ameadi; me preumblam înaintea „arestului meu“ eram adâncit în cugete, despre ironia sorții față cu poporul român, despre infamia oamenilor și despre aceea, că tot aici au fost arestați: Horia, Caterina Varga, în urmă eu; ei în fortăreață, iar eu în oraș; de odată funcționarul Höhn, care avea supraveghierea peste persoana mea, vrênd însuși să se ducă la preumblare, m-a provocat, ca să me întorc în închisoare.

„Cine n'a fost rob nu scie cât de scump e aerul.... și soarele lui Dumnedeu..... L-am rugat să me mai lase puțintel... El n'a vrut; atunci l-am reflectat, că încă n-a trecut timpul pe cât aveam drept să fiu în aer liber.

„Hm! drept.... Eu uitasem, biet de mine, că eu eram rob... și că robul n'are drept... El s'a rĕstit către mine... dar eu ca să-mi stăpânesc simțul, ce-l are chiar și robul, ori poate ca să nu me vadă umilit înaintea sa — nu mai sciu nici eu — mi-am continuat drumul. Atunci el a demandat să me prindă și să me ducă cu sila în arest; îndată ce am întrat, a lăsat de au pus fiere (zale) pe ambele mele mâni..... și, oh Dumnedeule!.....“

Iancu își întoarse capul, dar eu am zărit doue lacrimi, cari curgeau pe fața dînsului ca nisce mărgele. După aceasta el își acoperí ochii cu ambele mâni și cu o voce tîmpită și plină de durere îmi dise: „Dumnedeule! cu ce credință m-am luptat eu și poporul și iată acuma sum tractat mai reu, decât inamicii“.

©BCU CLUJ

Apoi ca și când ar fi vrut să alunge o cugetare, care-l tortura... s'a oprit... Deodată a sărit sus de pe scaun, s'a făcut palid ca moartea și-a strîns ambii pumni, ca și când l-ar fi apucat sgârciuri; s'a uitat către ceriu... nori negri și fulger treceau prin ochii sei.... i-a ieșit un gemet din piept, ca și când isbucnesce furtuna în munți.

— Ce cugeți frate! funcționarul Höhn, după-ce m'a vědut înferecat, *mi-a tras, mi-a plesnit vre-o câteva pălmi preste față!* Infam, de o mie de ori infam! dar norocul lui că eram în fiere, căci l-ași fi isbit de s'ar fi lipit de părete".

M'am încercat să dau conversării o altă direcțiune și am dis:

— Aduci-ți aminte vre-o dată Iancule, când părinții ne-au trimis în liceul din Cluș; a doua di mergênd din școală acasă, vědui în piață o grupă mare de studenți, erau vre-o doue-deci de Unguri jur împrejurul teu, iar tu singur în mijloc. Toți vorbiați și sbierați deodată; eu nu înțelegeam un cuvênt; cu deosebire tu gesticulai cu ambele mâni. Îngrijat că ți-s'a întêmplat vre-o neplăcere, m'am repedit acolo, mi-am deschis calea cu coatele până la tine și te-am întrebat:

— Ce e cu tine Iancule?

— Ce să fie; iată aceștia nu vreau să creadă, că Hunyady a fost Român.

— O bată-te să te bată norocul! numai atâta e tot?

— D'apoi nu e destul?

— Eu cugetam căci doar vreau să te bată.

— Ți-ai nimerit'o! da că eu nu me tem de ei de toți, câți sunt aici".

— Cât de bine le ții toate ameruntele în minte, — dise Iancu mai vesel — eu uitasem; cine le poate ține în minte toate? sunt mulți ani de când ne cunoascem, frate Șuluțiu, din pruncie. Un lucru ce mi-l-ai dis tu în anul 1849 nu-l voiu uita până trăiesc. Scii în Câmpeni la isvor?*)

Dar te rog frate Șuluțiu, — continuă Iancu întindindu-și dreapta — du-te la unchiul teu și-l roagă.

— Să mergem, disei eu, și părăsirăm „grădina".

Mărturisesc, că de astă dată am întrat cu sfiială la unchiul meu, deși eu îl iubeam foarte și eram convins, că el âncă me iubesce.

— Ce vrei nepoate? întrebà bětrânul, nu prea îmbucurat de visita mea; el avea nisce cărți în mână din cari cetea, stând înaintea unui coffer, din care servitorul scotea ornamentul dînsului.

— E aci Iancul.

— Bine; învită-l la masă, vedi să primească un bilet la masa din reședință, dar eu acuma n'am timp să vorbesc cu el; fi bun nepoate și lasă-me acuma singur. Tocma aștept să vină capitolul, ca să me petreacă la biserică.

---

*) Vedi „O lacrimă ferbinte".

©BCU CLUJ

— Unchiule! Iancul se roagă, ca să-i spriginesci cererea dînsului la Schwarzenberg.

— Pentru Dumnedeu! numai aceasta mi-a mai lipsit; dar nu vedeți ce e astădi pe capul meu? Nu se poate, nu se poate! Fii bun și lasă-me singur!"

Ce să fac; vedeam greutățile, dar vedeam cu ochii mei sufletesci și figura Iancului, așa precum o vědusem subt stejar. Mi-am luat deci sufletul în dinți și am dis:

— Unchiule, să nu-l lăsăm să iasă nemângăiat din curtea aceasta, în care el a întrat cu atâta încredere".

Nu sciu cuvêntul „*curtea aceasta*", sau tonul cu care am pronunțat aceste cuvinte, au făcut de bětrânul a tresărit.

— Bine dici tu! spune-i să vină, dar până ai bate în pălmi să fie aici". Atâta mi-a trebuit și mie. Cu câteva sărituri am fost peste cele 22 trepte în coridor.

— Vino Iancule! se va duce".

Tot cu asemenea pași am mers la bětrânul; el ne aștepta cu pălăria în mână, gata de ducă. Iancu l-a informat în puține cuvinte despre dorința dînsului. Bětrânul a întrat la Schwarzenberg; peste cinci minute s'a întors și a împărtășit Iancului, că principele Schwarzenberg și-a făcut notițele trebuincioase și că a promis, că îndată ce se va întoarce la Sibiiu va dispune cele trebuincioase.

Iancu s'a depărtat plin de bucurie și plin de speranță; în scurt timp și-a primit partea părintească, pe care o dăruise deja națiunii.

Iancu n'a rěmas la prând; când ne-am despărțit mi-a dis:

— Ți mulțămesc frate Șuluțiu; am sciut eu că *bětrânul nostru* îmi va împlini rugarea mea".

Mai târdiu am audit dela nisce studenți, că l-au vědut trecênd peste *câmpul libertății*, cu *capul desvělit*, cu pălăria în mână. Negreșit, semn de o sublimă pietate pentru acel loc.

Sermanul Iancu! își va fi adus aminte de 3/15 Maiu 1848, când el a sosit acolo cu cei 10,000 de „Moți"; de orcanul de vivate cu care l-au primit cei-lalți 30,000 frați, cari așteptau sosirea dînsului. Atunci gemea valea Têrnavei de bucurie; iar acuma gemea pieptul lui de jale și durere.

Din Alba-Iulia l-a escortat pe Iancu la Sibiiu, adjutantul comandantelui fortăreței, Șandru, noaptea cu doi gendarmi, se temeau, că „Moții" îl vor scoate cu puterea. În Sibiiu a fost în cuartir la Elia Macelariu. În diua următoare s'a înfățișat la Macelariu colonelul Baronul Heydte, șeful cancelariei guvernatorului, și l-a rugat pe Macelariu, să-l ispitească: „Ce dorință ar avé Iancu pentru persoana sa". Iancu a rěspuns: „*Pentru persoana mea nu doresc absolut nimic.* M'am luptat pentru tron și pentru neamul românesc, nu pentru favoruri personale".

L-au îmbiat cu doue mii fl. salar, numai să-și ia locuința în Viena; (e rea frica) Iancu a respins.

©BCU CLUJ

'Mi spunea Macelariu că într'o dimineață a găsit pe Iancu în pat plângând; plângea cu atâta jale și amar, atât de teribil, încât i curgeau lacrimile, nu pe față, ci pe perină ca ploaia.

Lacrimile lui să-l bată pe acela, care i-lea causat.

* * *

În același timp a fost călcată reședința mitropolitului Șuluțiu în Blaj și locuințele lui Bărnuțiu și Maiorescu în Viena, spre cea mai mare batjocură, căci nicăiri nu s'a aflat nici o hârtie compromițătoare. (Bariţiu „Transilvania“ 1 Iulie 1885).

La mitropolitul Șuluțiu au căutat după arme și muniţiune: prin poduri, prin pivnițe, prin coșere etc.

Credeau adecă oamenii dela guvern, în neagra lor consciință, că Românii vor pretinde cu arma în mână drepturile naționale promise.

Tata lui Avram Iancu a murit în 2 Octombre 1855, averea remasă de el s'a inventat și prețuit la 3449 fl. 97 cr. Această avere s'a împărțit în părți egale între Avram și fratele seu Ioan, preot, mort fără copii în anul 1871. Avram Iancu a erezit casa, în care s'a născut, rămasă pustie după moartea tată-seu; apoi mai multe parcele de arături și fênațe, pentru cari Asociațiunea primesce o arêndă anuală de 124 fl. 48 cr., în fine $^1/_3$ dintr'o moară, care aduce o arêndă de 32 fl. 10 cr.

Casa s'a reparat și s'a închiriat cu 30 fl. Aceasta casă, în care s'a născut Iancu nu se va înstrăina, ci va rămâné pururea proprietatea națiunii*).

Avram Iancu, și-a testat națiunii toată averea sa, care astădi valorează cel puțin 3000 fl.

Iată testamentul lui Iancu:

„Ultima mea voință!

Unicul dor al vieții mele e, să-mi vêd Națiunea mea fericită, pentru care după puteri am și lucrat până acuma, durere fără mult succes, ba tocma acuma cu întristare vêd, că speranțele mele și jertfa adusă, se prefac în nimica.

Nu sciu câte ḑile mai pot avé; un fel de presimțire îmi pare că mi-ar spune, că viitorul este nesigur. Voiesc dară și hotărît dispun, că după moartea mea, toată averea mea mișcătoare și nemișcătoare să treacă în folosul națiunii, pentru ajutoriu la înființarea unei academii de drepturi; tare creḑênd, că luptătorii cu arma legii vor puté scoate drepturile națiunei mele.

Câmpeni, 20 Decembre, 1850.

Avram Iancu m. p.,
advocat și prefect emerit.“

Au mai găsit pe moșia lui nisce oameni, cari au săpat acolo, galbini imper. (aur). Pentru acești bani Asociațiunea a făcut proces acelor oameni,

*) Cei doi plopi, cari se vêd înaintea porții, sunt sădiți de mâna lui Avram Iancu.

©BCU CLUJ

dar ei până acuma n'au vrut să recunoască de a fi găsit decât 32 galbini, deși, precum se presupune despre semnele și despre vasul gol pe care săpătorii l-au lăsat la groapă, a trebuit să fie bani îngropați în preț mai mare.

Îndată ce ḑiarele maghiare au aflat despre acest lucru, au tăbărît cu o furie asupra memoriei lui Avram Iancu, numindu-l: hoț. Dar iată că vine dl Jancsó Benedek și într'un mod cavaleresc constată în cartea sa „Szabadságharczunk etc.“ „că toate acele sciri sunt povești, căci a putut să-i aibă chiar tata Iancului acei bani, bătrânul i-a și căutat mai târḑiu, dar n'a dat de locul, unde-i îngropase, dar adevĕrul va fi, — ḑice dl Jancsó — că acei galbini au fost ai lui Avram Iancu, pe cari el i-a primit în sumă de 3000 galbini dela generalul rusesc Lüders, trimiși de țarul Rusiei; dar în acele timpuri schimbăcioase nu i-a putut folosí. Din acești bani a dat Iancu și lui Bălcescu 50 de galbini atunci, când s'a întors acasă în România, această împrejurare îl întăresce pe dl Jancsó Benedek și mai mult în presupunerea sa“.

Pentru ca să se facă lumină deplină m'am adresat la un alt amic din pruncie, un intim al lui Iancu, viteazul tribun Michail Andreica din Câmpeni, care în epistola sa din 4 Iunie 1897 între altele îmi scrie: „Din acei 3000 de galbini rusesci Iancu înainte de toate a plătit datoriile, cari s'au făcut cu întreținerea mai multor tribuni și prefecți refugiați în munți din țară; apoi a unor esilați din România, cărora le-a dat bani, ca să se poată întoarce acasă; în fine a dat și ţĕranilor, cari au fost jefuiți de honveḑi. Afară de aceasta a călătorit mult în cause naționale la Alba-Iulia, Sibiiu etc. Totdeauna îl însoțiau 4—5 inși, pentru cari plătea el totul. A făcut doue călătorii la Viena; în a două călătorie m'a dus și pe mine, acolo am stat 10 luni. În acel timp erau mulți juriști, medicinești și alți universitari în Viena, în toată septămâna veneau după ajutoare, și el la toți le dedea. Adese conveniam cu mai mulți inși, ne petreceam, Iancu plătea tot. A cercetat împreună cu Laurian în Praga și în Carlsbad pe nisce redactori, cari au scris articlii de valoare în causa națională. Cu primirea Imperatului încă a spesat foarte mult. Preste tot Iancu avea inimă foarte bună, ajuta pe toți cei lipsiți; astfel s'au spesat acei 3000 de galbini, ca și când nici n'ar fi fost“.

Iată un document de mare valoare, pentru reputațiunea lui Iancu.

Sigur e că Iancu și din averea sa a spesat mult încă înainte de a fi primit acei galbini. A dăruit la multe familii unguresci ajutoare și la prisonieri maghiari. El a fost om foarte galant.

Iancu a murit în 10 Septembre 1872 în Baia de Criș și a fost înmormêntat în 13 la 3 oare p. m. în Cebea sub uriașul goron al lui Horia.

Pe casa mortuară a fălfăit un stindard național cu flor negru.

30 de preoți, de ambele confesiuni, au celebrat; iar poporul din cele mai îndepărtate unghiuri în numer imens l-a petrecut din Baia

©BCU CLUJ

de Criş până în Cebea, cel puţin 10,000 de oameni au fost de faţă, musica cânta un marş funebru; amicii lui şi alţi cărturari au purtat lângă carul mortuar facle aprinse, iar clopotele s'au tras în întreg comitatul. La mormênt s'au ţinut mai multe cuvêntări.

A fost o îmormêntare deamnă de el. „Moţii“ n'au lăsat să supoarte altcineva spesele, le-au solvit doi „Moţi“ tineri. Cine au fost nu se scie. Epitafiul: *Avram Iancu*, advocat. Prefect. Leg. Gem. Rom. 1848/9. † 1872.

Aprecieri din ḑiare maghiare.

Am adunat tot ce am găsit despre eroul nostru. Şi am găsit multe scrieri; dar vai ce puţină cunoscinţă de causă. Toţi aceşti scriitori condamnă causa, pentru care Iancu a tras sabia din teacă; şi dacă ar fi numai atâta atunci eu nici că le-aşi lua-o în nume de reu. Celelalte popoare îi condamnă pe ei. *Vicem pro vice.* Aici capacitare nu încape. Dar' cele mai multe ḑiare scriu cu o ură neîmpăcată despre tot ce-i românesc; falsifică faptele unii cu rea intenţiune, iar alţii din necunoscinţă de causă. Puţini sûnt, cari cel puţin despre Iancu mai spun şi ceva bine. Unii recunosc: că Iancu a fost un bărbat tiner bine instruit; că el a fost însufleţit pentru înalte idealuri naţionale; că el a fost un căpitan viteaz şi un inamic human: viaţa bărbaţilor şi onoarea femeilor a fost respectată; că el n'a fost un inamic orb al Maghiarilor; că el a avut o popularitate fabuloasă la Români, cari de drag ce-l aveau i-au dat numele de: „Regele munţilor“; că el a respins ori-ce distincţiune pentru persoana sa: orduri, funcţiuni; în fine, că tractarea brutală şi mai ales durerea pentru neîmplinirea promisiunilor, făcute poporului din partea Nemţilor, vĕḑêndu-se pe sine şi pe popor înşelat, l-au adus la desperare, şi i-au întunecat mintea.

Astfel Lukács Béla în „Hazánk és a külföld“ Nr. 51 a. 1866 îşi introduce descrierea astfel:

„O persoană de o soarte tragică stă în faţa noastră. Acea figură, care sub greutatea calamităţilor s'a încovoiat, care poartă pe sine urme de înfiorătoare uragane, odinioară era voinic, când în pomposul lui costum naţional împărţia mandate la sute de mii. Acest spirit, care odinioară locuia în acea figură frumoasă, care s'a împărechiat cu sine însuşi, şi acuma decade — *odată se însufleţia pentru cele mai nobile idei*“.

Réthy Lajos în „Vasárnapi Ujság“, la un loc ḑice: „Acele familii maghiare, cari au ajuns pe mâna lui Iancu, au fost fericite; viaţa bărbaţilor şi onoarea femeilor au fost cruţate şi respectate. La masacrarea Abruḑenilor a fost şi Iancu de faţă, dar acestei catastrofe i-a premers tradarea infamă a lui Hatvany. Iancu a luat parte cu onestitate şi cu sinceritate la actul de împăciuire; când s'a descoperit miserabila tradare, n'a putut împedeca resbunarea“.

Ürmőssy Lajos în „Budapesti Hirlap“ din 25 Iulie 1895 asemenea spune: „că Iancu a fost un inamic human şi că el a luptat pentru prin-

©BCU CLUJ

cipii. Cu toate aceste bine a făcut guvernul, că a oprit colecta pentru monumentul lui Iancu, pentru-că acel monument ar fi fost Mecca, unde ar fi peregrinat Valachii spre a demonstra în contra statului maghiar. Și de aceasta ḑeu n'avem trebuință."

În „Ungaria" Nr. 5. a. 1892 se află un tractat „Iancu și Revoluționarii Românii" subscris de E. A. Popp. Aș avé multe de observat la cele cuprinse în acel tractat, me mărginesc însă la un singur punct de mare gravitate; iar aci trebue să vorbesc, pentru-că este onoarea lui Iancu și a neamului românesc în joc, și sûnt obligat moralicesce a vorbì.

Pe pag. 202 se ḑice că „Raportul" lui Iancu, (autorul tractatului îl numesce Memorand) trimis Impĕratului, e un falsificat. „Tot ce se află în memoriul lui Iancu, despre el și despre simțemintele lui — e neadevĕr", ḑice E. A. Popp.

Eu însă ca martor ocular, care am fost de față în casa preotului gr. cat. din Abrud, Amos Tobias, când s'a făcut acel raport, mărturisesc în deplină cunoscință de causă și pe cuvêntul meu de onoare, că acel raport l-a dictat Iancu și Maiorescu l-a scris, în presența mea, a tatălui meu și a preotului Tobias. Maiorescu a îndreptat după aceea greșelile stilistice, cari s'au străcurat în concept, apoi a îngrijit purisarea și Iancu l-a subscris: prin subscriere este în destul dovedită autenticitatea. Aḑi numai eu mĕ mai aflu în viață, dar cei ce me cunosc pe mine, me vor crede pe cuvênt. Românii îmi vor crede cu toții; altcum dacă ar fi de trebuință, eu sûnt gata a depune un sfânt jurămênt. Autorul tractatului a vrut să arete Maghiarilor, că Iancu a simpatisat cu Maghiarii și că el a vrut să se împace cu Maghiarii. Da! așa este: a vrut să se împace, dar după-ce a fost într'un mod atât de mișelesc tradat, n'a mai vrut nici să audă de o încercare de împăciuire.

În 12 Iunie provocase și Baronul Kemény Farkas pe Iancu ca să depună armele, garantând deplină libertate și amnestie; altcum Românii vor fi esterminați; Iancu 'i respunse: „Între noi are să decidă sabia."

Nemes Ödőn în „Hazánk és a külföld." Nr. 39 a. 1872 la un loc așa ḑice:

„Iancul cel onest și serios a fost inamicul faptelor neomenoase; acei Maghiari, cari au căutat scut la el, au fost părtași de cea mai onestă tractare. Acesta e fapt, pe care nime nu-l poate nega; Iancu căuta lupta pe față; el a vrut să se resboiască ca soldat."

Lukács Béla, „A Reform tárczája" 1872, într'un loc așa scrie: „Iancu n'a fost asemenea lui Horia. Nisuințele lui Iancu nu se pot și nu este ertat să se condamne, pentru-că scopul lui a fost curat și desinteresat: a elupta o soarte mai bună pentru poporul român."

„Pallas" Enciclopedie maghiară: „Singur Iancu, dintre toți Românii, s'a însufleţit pentru libertate și scopuri politice mai înalte. El a primit cu plăcere provocarea comitetului revoluționar din România, ca dînsul să promoveze, în contra Rușilor, causa Maghiarilor și a popoarelor asuprite. — „Nu cred „Neamțului" ḑicea Iancu. — Iancu a căutat a se în-

©BCU CLUJ

ţelege cu guvernul din Dobriţin, şi a lucrat în interesul „uniunii“. A fost aplecat a întra în armata maghiară în calitate de general, dacă i s'ar concede, ca el să-şi numească oficerii şi să-i comandeze independent. Bem i-a dat un rendez-vouz la Faget; dar catastrofa dela Világos (13 August) a nimicit acest plan. După-ce Iancu a refusat primirea decoraţiunii, iar guvernul l-a alungat din Viena, şi nici în anul 1852 nu s'a presentat, în Câmpeni, înaintea Impĕratului, guvernul vienez se temea de o conspiraţiune şi l-a supraveghiat. A fost de prisos, căci omul înşelat în soartea poporului seu, a căzut în melancholiă, (csendes őrültségbe esett), a rătăcit cântând din flueră, prin acei munţi, ai căror locuitori odinioară atât de mult îl adorau“.

Aici sûnt o mulţime de inesactităţi, pe cari nu-i iertat a le trece cu tăcerea, pentru-că „Pallas“ nu este un simplu ḑiar, nici este o carte de „poveşti“, precum e a lui Csutak „Aradi fogságom alatt irt adatok,“ ci este productul auctoritaţilor literare. Nu este adevĕrat, că Iancu a căutat a se înţelege cu guvernul din Dobriţin şi că el ar fi lucrat în interesul „uniunii“; apoi că el ar fi fost aplecat a întra în armata maghiară cu rang de general, pe lângă anumite condiţiuni. Adevĕrul e, că el, tatăl meu, întreaga noastră familie şi toţi fruntaşii români din Abrud şi din munţi împreună cu poporul, am fi vrut a încheia o pace onorifică; descoperindu-se însă mişelia şi înfama trădare a Maghiarilor, n'ar fi fost o astfel de putere pe lume, care să-l mai poată îndupleca să mai stea de vorbă cu care-va, fire-ar fi fost acela ori şi cine.

Prin urmare este o greşeală a crede, că el ar fi primit cu plăcere provocarea comitetului revoluţiunar din România, ca dînsul să promoveze causa Maghiarilor în contra Ruşilor. Eram în acel timp şi eu însumi în Câmpeni, conveniam ḑi de ḑi cu Iancu, vorbesc deci în perfectă cunoscinţă de causă.

Spre adeverirea spuselor mele me provoc şi la mărturisirea dlui Clemente Aiudean, adjutantul lui Iancu, şi la tribunul Michail Andreica, un intim al lui Iancu; ambii în viaţă cu locuinţa în Câmpeni. Că dintre toţi Românii singur Iancu s'ar fi însufleţit pentru libertate şi scopuri politice mai înalte, cred că n'are trebuinţă de a fi combătut. Reu destul dacă şi într'un Lexicon ca Pallas poate întra un neadevĕr atât de patent.

Dr. Jancsó Benedek în opul seu „Szabadságharczunk és a dákoromán törekvések“ despre Iancu scrie obiectiv şi moderat; iar la p. 170 ḑice: „Faţa dînsului esprimă mai mult un cinism, privire rece, seamănă cu generalul Görgey, cu ochi petrunḑĕtori ageri, frunte înaltă rotundă, cutezătoare. Mai mult urît decât frumos, în total însă *e un personagiu fermecător* (megigézö egyéniség), *care ne silesce ca să simţim, fără voie,* (fără de-a putea resista — ellenálhatatlanul) *faţă cu el slăbiciunea noastră*“. Bravo! În fine totuşi s'a găsit un bărbat, care are curagiul de a spune adevĕrul. Veḑi asta-i asta! Hinc illae lacrimae!

Înţelegeţi acuma frământările acelora, pe cari-i apucă sgârciuri când aud de numele „Iancu“ cu mândrie. Dar voi Români din patru unghiuri, păstraţi

©BCU CLUJ

amintirea acestui fiu martir al poporului, care și-a tras sabia din teacă resolut de a învinge, sau de a murì pentru idealul, ce-l avea: apărarea tronului, independința Ardealului și fericirea națiunii române. Iar când a vĕdut, că oamenii dela putere nu mai creastă jertfele aduse, ba că acele și speranțele dînsului, se „prefac în nimica“, precum o spune el în testamentul seu; când a vĕdut că prețul sângelui vĕrsat în șiroaie e dispreț, temniță și persecuțiuni... de durere a înebunit.

Avea Iancu și momente lucide, dar despre faptele petrecute în anii 1848/9 nu vorbia, înjura însă cumplit pe Nemți. Când cunoscuți de-ai lui îl întrebau: „Ce mai faci Iancule?“ — El respundea cu o adâncă întristare: „Eu nu-s Iancu, eu 's numai umbra lui Iancu. Iancu e mort.“

Iar când cânta din fluer, în mijlocul poporului, în urmă dicea: „Să sciți fraților, că atunci când va murì Iancu, vor fi douĕ veri și o iarnă“.

Pe timpul acela erau mulți Români fruntași în districtul Zărand în funcțiuni; toți se interesau de soartea lui Iancu, îl îmbrăcău cu vestminte cum se cade, el însă cât se depărta le arunca și se îmbrăca țerănesce, totdeauna în opinci.

Societățile le încunjura. Dacă ședea la o masă la prânz, și dacă mai veniau și alții, se scula și fără a dice un cuvênt se depărta, își scotea fluerul din buzunar și cânta „marșul lui Iancu“, pe care poporul i-l'a făcut în anul 1848:

„Astădi cu bucurie Românilor veniți
Pe Iancul în câmpie cu toți să-l însoțiți,
Spălați armele voastre, cu grabă s'alergăm
Din locurile noastre etc. etc.“

* * *

Cea de pe urmă scrisoare a lui Avram Iancu, pe care a adresat'o dînsul în 24 Martie 1867 M. Sale Impĕratului-Rege Francisc Iosif I. pentru un ajutor, e următoarea:

„Cotra Majestatea sua C. R. si Apost. Franciscu Iosifu I-ulu Ces. Austriei Reg. Ung. etc. etc. etc. în Vienna — prea umilit recurs — alui Avram Iancu Generalul Munt. — pentru o gratioasa agiutorintia séu subventiune.

Majestatea ta C. R. Apostolica!

Luand in prea nalta gracioasa considerare starea mea presenta, nu prea favoritore, ci cu tot dreptul vrednica de a se numì misera, precum aquasta Majestati voatre ve pote fi bine cunoscuta, ami eu prea umilita indresneale a recurgie, si prin aquasta și recurg la gratia Majestati voastre, se ve îndurati spre a ama putea usiura, și în quotqua inbunatati sórtea, a me subventiona cu vre-o agiutorintia sau remuneratiune, dupe aqueia nalta gratia amasuranda; —

Dupo cara umilita amea rugare incredinciat si recomendat Clementiei C. R. si Aple a MVtre remân — Halmagiu 24. Mart. 1867 — cel mai devot si aplecat credincios supus — Avram Iancu m. p. — General.“

* * *

©BCU CLUJ

Această suplică e scrisă și subscrisă de mâna tremurândă a lui Avram Iancu într'un timp, când sufletul dînsului era frânt. A scris-o dar n'a trimis-o. Treidеci de ani după moartea dînsului s'a găsit această suplică într'o sarică sdrențoasă, ce o purtase și care apoi a fost trimisă mie, ca unui amic din copilărie al lui Avram Iancu. Eu am indorsat pe suplică următoarea „Pro memoria".

„Sermanul Iancu, amicul meu din tinerețe, a purtat în buzunar această suplică cinci ani, a răbdat mult... foarte mult... a cerșit chiar, dice-se — dar suplica totuși n'a trimis-o la destinație... Această suplică s'a găsit în buzunarul unei sarici (suman, țundră) țerănesci, care o lăsase el la pretorul din Halmagiu, Alexandru Sterca Șuluțiu, care i-a schimbat vestmintele, îmbrăcându-l din creștet până 'n tălpi cu vesminte cum se cade. Iancul a murit în Baia de Criș în 10 Septembre — diua nascerii mele — anul 1872, într'o stare de tot deplorabilă.

Dormi în pace, nefericite amice! În diua de adi nu ne este ertat să-ți ridicăm o cruce la mormênt, nici să-ți facem o biografie, cum ai merita; dar dormi liniștit, va veni o di, când vom fi liberi, iar atunci se va găsì condeiul, care să te învie din morți și să-ți facă numele nemuritor. Voiu contribuì și eu din parte-mi la nemurirea numelui teu pentru meritele tale și pentru dragostea și alipirea ta, pe care ai arětat-o în toată viața ta față cu familia noastră. Chiar în ultimii ani ai vieții tale, când mintea ta se întunecase, iar sufletul teu s'a frânt, când de nime nu te mai interesai, umbra tatălui meu, a „controlorului Șuluțiu", ți-se înfățișea adesea, te împresiona și-ți reîmprospěta suveniri plăcute, căci adese întrebai rěstit: „cunoscut-ai pe controlorul Șuluțiu?" Și când ți-se rěspundea. „Da!" atunci cu drag diceai: „Vedi acela a fost om de omenie și Român adevěrat!"

Rătăciai prin munți, cântând cu o rară măiestrie din fluer doine de jale; în acei munți, cari sub comanda ta resunau de strigătul de vitejie, iar acuma căutai singurătatea, alungat de valurile vieții și de ingratitudinea oamenilor dela putere. Poporul se aduna în jurul těu și te asculta în tăcere cu o sfântă pietate, mai ales când cântai din gură doina făcută de tine:

„Frundă lată de pe baltă,
Fostu-mi-a și bine-odată;
Dar s'a întors frunza pe tău
Și-am ajuns la atâta rěu!"

Când mi s'a împărtășit această doină, eu la moment am întrodus-o în diarul meu cu următorul adaus:

„Fii pe pace Iancule.
Om onest și bravule,
S'a 'ntoarce frunza pe dos
Și-o să-i vedi fugind pe jos".

©BCU CLUJ

Noi am simpatisat din momentul când ne vědurăm întâiași dată. Iată cum am descris eu acel episod în „Gazeta Transilvaniei“ Nr. 20, a. 1891:

„Era, pare-mi-se, la anul 1834, tatăl meu, care era funcționar cameral reg. cu locuința în Câmpeni și superiorul peste acele comune, într'o ḑi frumoasă de vară m'a luat cu sine și m'a dus la Vidra.

— Vino să te duc cu mine, până ce eu îmi gat lucrul meu cu judele din sat, tu te vei juca cu băiatul dînsului. Are un băieţel, Avrămuţ îl chiamă, foarte isteţ“.

Bucuria mea; când am întrat în curte „Avrămuţ“ stetea în mijlocul curții, în cămașă lungă, încins peste mijloc cu un șerpărel neted, cusut frumos, iar în cap avea o pălărie neagră cu ciucuri roșii. Tatăl meu a luat pe judele Iancu cu sine și a mers în sat. Eu și Avrămuţ facurăm la moment cunoscinţă; am dat o roată peste văi și peste dâlme, ne era lumea par-că prea îngustă. Dar eu eram totuși mai sprinten, nu me putea ajunge.

— Stai pe loc, měi Șuluțiu! strigà deodată Avrămuţ.

Mama dînsului, care tocmai frământa pânea, fugì afară cu mânile pline de aluat și strigà cât o luà gura.

— Avrămuţ! mișelule!

— Ce-i?

— Nui ḑice: měi? că te aude tatăl seu.

— Dar cum să-i ḑic?

— Ḑi-i domnișorule.

— Da că el a ḑis, să nu-i ḑic domnișorule; a ḑis că și el e Român ca și mine“.

Într'aceea — ţop! nimeresce tatăl meu cu tata lui Avrămuţ și rideau cu hohot.

— Bine ḑici tu Avrămuţ — ḑise tata — ḑi-i numai: měi; el ăncă e Român ca și tine.

— Oh bată-ve să ve bată norocul copii, că iute se înpretiniră, ḑise mama lui Avrămuţ și apoi întrà iarăși în odaie“.

Din acest moment noi am simpatisat totdeauna.

Spun vrășmașii neamului românesc că „Avramuţ“ a murit sub garduri, ca cerșitor, în stare de beţie, nebun“.

Nu sciu, n'am vědut.

Așa când ar fi, eu totuși nu me lapăd de el: amic mi-a fost când l-am vědut întâiași dată, în cămașă lungă, și ca unui amic îi păstrez memoria. Dar teamă-se de mănia lui Dumneḑeu și de urgia istoriei viitoare a neamului românesc, cel ce l-a adus pe Iancul la aceea stare înfiorătoare.

De câte-ori îmi aduc aminte de casa Iancului, totdeauna îmi trece pe dinaintea ochilor mei sufletesci o umbră de melancholie, care pătrunde atât de adânc în inimă, un farmec, în care inima mea atât de

©BCU CLUJ

adânc se cufundă, și fără veste îmi vin aminte cuvintele marelui logofet Văcărescu, scrise par-că anume pentru de a le pune în gura lui Avrămuț:

„Acolo am eu căscioara
Pe un vîrf de delișor;
Curge 'n vale o apșoară
Murmurând încetișor".

Aci în acea „apșoară", un riuleț ce curge în dosul grădinei, îl găsiam adese pe amicul meu prindînd pesci.

Când scrisesem „Memoriul" meu, atunci acea casă era pustie, ruină monument, de aceea am dis: „Călătoriule, când vei rătăci prin acei munți giganți, căutând desfătare în măreața natură, ori singurătatea, alungat de valurile vieții, nu încunjura acel loc, întră în acea casă pustie, dar mai nainte desvălesce-ți capul teu și adă-ți aminte, că în pieptul acelui fiu de iobagiu (sclav), care s'a născut într'însa la anul 1824, a bătut o inimă cel puțin atât de nobilă, încât a meritat numele de: *Regele munților.*

Notă. Această biografie se tipăresce și în broșură separată. Prețul una coroană = 2 lei. Venitul îl dăruesc pentru un fond eventual să se alăture la averea rămasă de Avram Iancu — cu scop ca să se întemeieze o fundațiune, ce are să poarte numele „Avram Iancu".

Dacă din acest fond, sporit prin colecte și alte daruri, sub îngrijirea Asociațiunii, se va înființa o fundațiune, aceea va fi cel mai demn „monument" de numele: *Avram Iancu.*

— *Literatură.* Scrieri, cari se ocupă cu Avram Iancu:

1. „Hazánk és a kűlfőld". 1866. Lukács Béla.
2. „Reform" 1872. Nr. 262.
3. „Hazánk és a kűlfőld". Nemes Ödőn. 1872.
4. „Magyarország és a Nagyvilág". 1873.
5. „Budapesti Hirlap". 1895. Ürmőssy Lajos.
6. „Honvéd" 1849. 26/6. Gabányi.
7. „Vasárnapi Ujság" Réthy Lajos. 1880.
8. „Fővárosi lapok" 1872. Vas János.
9. „Tőrténelmi lapok" 1876.
10. „Kolozsvár" 1889—90. G. Moldovan, apoi „Ungaria" 1891
11. „Pesti Naplo" 1881. Nr. 238. Rákosy József.
12. Jancso Benedek „Szabadságharczunk és a dáko-román tőrekvések". 1895.
13. „Pallas" marele Lexicon maghiar.
14. Kővári „Erdély története 1848/9-ben".
15. Szilágyi Sándor „A foradalom bukása után e. t c."
16. „Revolution und Reaktion" Baronul Helfert. pag. 214.
17. „Romänen der Österr. Monarchie". Laurian. 1850.
18. Pataky k. m. Bem in Siebenbürgen 1856.
19. Wurtzbach „Biogr. Lexicon IX. 1879", acesta dice că numele Iancu e nume de botez, adevěratul nume e Horia.
20. „Transilvania" 1872. George Bariția.
21. „Amicul Poporului". 1882. Iosif Popescu.
22. „Moții" T. Frâncu și G. Candrea.
23. „Familia". Vulcan. 1872 și în „Panteonul Român".
24. Iosif Sterca Șuluțiu în „Memoriile" sale, apoi în „Gazeta Trans." in „Tribuna" și în „Transilvania".
25. Contele Gelich. Baronul Stein. Căpitanul Gratze. Szilágyi și alți mai mulți inși parte în broșure, parte în diare.
26. „Revista Orăștiei" Nr. 19, 20, 21, anul 1896.
27. „Foaia Poporului" Nr. 16. a. 1897.

Cele mai multe diare i-au adus și portretul; nici într'unul nu e nimerit; cel mai bun e cel din fața biografiei, despre care vorbesce și dl Dr. Jancsó Benedek; în acest portret cel puțin statura lui e bine nimerită, fisionomia lui însă era mult mai veselă și simpatică de cum ni-l arată portretul.

©BCU CLUJ

SCIINȚĂ, LITERATURĂ ȘI ARTĂ.

«Agrologia sau agricultura generală de Dr. George Maior, prof. la școala centrală de agricultură în Ferĕstreu». Eșită de sub tipar la începutul anului curent, cartea aceasta umple un adevĕrat gol în literatura noastră. Popor eminamente „agricol“ atât în România cât și în toate statele vecine pe unde suntem așezați, am simțit o adevĕrată lipsă de un manual de agricultură rațională; nici chiar cărți agricole, puse pe base mai restrinse nu am avut, așa încât toată economia noastră practică agricolă în cea mai mare parte, dincoace și dincolo, se face pe basa tradițiunilor moștenite. Abstragênd dela puținii proprietari mari, cari puteau consulta literatura străină, poporul a fost avisat numai la câte un tractat sporadic de prin călindare.

Astfel singur apariția acestei cărți — pusă pe o basă atât de largă — trebue să ne facă impresiunea cea mai bună și să ne deștepte interesul pentru ea.

Dl Dr. Maior a scos de sub tipar deocamdată numai Agrologia, și ne asigură în precuvêntarea cărții sale, că pentru alte 3 volume: *Fitotechnia* (cultura plantelor), *Zootechnia* (cultura vitelor) și *Economia rurală* manuscrisele le are deja gata, și tipărirea lor depinde numai dela spriginul necesar din partea publicului român.

Agrologia — primul volum — cuprinde 516 pagine intrețesute cu 250 ilustrațiuni, atât de succese cum rar se găsesc în cărțile noastre.

Întreg manualul e împărțit în XII capitole, cu subimpărțiri nenumerate, și începênd cu Plantele, viața, anatomia, nutriționea, asimilațiunea, infrățirea, inpăierea și inspicarea lor — un tractat teoretic foarte explicativ, — trece la pământ, formarea și împărțirea lui, climă, aer, apă și căldură și ajunge sub cap IV la „cultura pământului“.

Ocupându-se aici cu islăzuirea, secarea și însănătoșarea terenurilor jilave, drenagiul, — ameliorațiunea terenurilor marecagioase, — ne arată deosebitele sisteme, ce se folosesc cu efect pentru prefacerea și îmbunătățirea pământurilor devenite prin apă cu totul nefructifere. O parte aceasta a manualului atât de clară, practică și prin desemnurile înșirate atât de instructivă, încât cele de sub titula „drenagiu și canalisări“ ar merita retipărirea în broșură separată.

Nu mai puțin instructiv e manualul și în părțile următoare, unde se desvoaltă teoria uneltelor agricole, a deosebitelor sisteme de ingrășarea pământului, a ogorului și ne arată practice lucrarea și cultura pământului începênd dela cele mai primitive unelte și finind cu cultura pământului prin puterea de abor.

Iar în ultima parte a cărții, ocupându-se cu: semênța și seměnatul, ingrijirea seměnăturilor, recolta și păstrarea productelor, treeratul, pă-

©BCU CLUJ

strarea grăunțelor și mijloace de transport, ne desfășură o privelisce adâncă în detaiurile sciinței agronomice, arătându-ne atât teoretice cât și practice deosebitele metode și sisteme din punct de vedere al rentabilității lor.

Cartea presentă o muncă serioasă, un isvor de cunoscințe practice pentru economii mari și mici, dar tot odată un manual prețios pentru studiile teoretice agronomice și binevenit pentru preparandiile și seminariile noastre, unde poate servi ca manual de învățământ.

E foarte potrivit deslegată și chestiunea „nomenclaturei technice", în care i-a succes autorului ca sistemul de cultură, uneltele și numirile vechi ale poporului român să le pună în unire cu sciința agronomică modernă, și astfel să pună o basă norocoasă a nomenclaturei technice agronomice.

Considerând, că la noi se simte lipsa absolută a unei cărți agronomice, că chiar și concursele „Asociațiunii transilvane" pe terenul acesta au remas cu totul sterpe, că acest manual corespunde deplin cerințelor progresului modern agronomic, și că poporului nostru, ca unui popor eminamente agricol, această carte i-ar aduce foloase visibile, acest manual merită tot sprijinul.

Băile alcalino-muriatice dela Sângeorgiul român e titlul unei broșuri întocmite de patrioticul profesor *I. Moisil* în Tîrgu-Jiu, care urmărescе nobilul scop a-le face cunoscute publicului din România. Puține sunt adi în Ungaria locurile de cură, unde publicul românesc să fie în toată privința mulțămit; căci anumite curente rău interpretate fac aproape imposibilă o distracție socială, inomis necesară pe lângă căutarea sănătății. Așa s. e. omul inteligent, deși bolnav, simte mare trebuință de lectură, musică etc., și îi cade nespus de bine, dacă această lectură sau musică e națională, pătrundătoare la coardele inimii. Tocmai în punctul acesta păcătuesc multe stambilimente din țara noastră. Băile din chestiune însă corăspund pe deplin și în această direcțiune; la Sângeorgiu e o viață de baie românească, românesc e ținutul, unde se află, și Român e proprietarul. Băile dela Sângeorgiu au un excelent efect vindecător la morbi cronici *de stomac*, intestine, *beşică*, rărunchi, la *catare cronice de plumâni, la neurastenie*, ipochondrie, etc., și se pot recomanda cu inima curată publicului suferind. Bunătatea lor iasă și mai mult la iveală, dacă le vom compara cu renumitele ape dela Vichy, însemnând — dela sine înțeles — numai substanțele principale. Astfel la 10,000 părți apă se află: în Sângeorgiu 34·570 carbonat de natriu, în Vichy 38·030; carbonat de magnesiu în Sângiorgiu 5·219, în Vichy 0·353; carbonat de fier în S. 0·154, în V. 0·012; clorură de natriu în S. 24.880, în V. 5.787; etc. Detaiuri poate afla ori-cine în broșura amintită. ***Drib.***

©BCU CLUJ

ASTRA.

(Sciri din sinul Asociaţiunii).

Programa şcoalei civile de fete a Asociaţiunii şi examenele dela finea anului şcolar 1896/7. Cătră finea lui Iuniu c. s'a distribuit în sinul publicului român a XI-a Programă a şcoalei civile de fete, cu internat şi drept de publicitate, a Asociaţiunii transilvane pe anul şcolar 1896/7, publicată de directorul şcoalei Dr. *V. Bologa.*

Cuprinsul programei este:

1. „Educaţiunea fiicelor române", de *Elena Petraşcu,* directoara internatului şi profesoară de limba francesă. În acest tractat, trebue să constatăm, nu găsim întru toate meşteşugirile subtile ale stilisticei, dar găsim acel *fond moral,* acel *cuprins de sentimente nobile,* care ar trebui să fie caracteristica şi punctul de mânecare în viaţa practică pentru fiecare mamă română. A lucra şi conduce educaţiunea fetiţelor noastre în aceasta direcţiune este mai mult decât un titlu la recunoscinţa neamului şi o dovadă neasămuită de pătrunderea exigenţelor pedagogiei sciinţifice a timpului mai nou.

2. Sciri şcolare de directorul. — Din acestea extragem următoarele:

Personalul şcoalei şi al internatului a constat din: directorul Dr. V. Bologa; învĕţătorii: Eugenia Moga n. Trifu, Ioan Popovici, Eugenia Iovescu, Maria Cioban; catecheţii: Z. Boiu şi N. Togan; instructorii: G. Dima, I. Schaeffer, Sabina Brote şi Elena Petraşcu; medicul institutului: Dr. I. Beu; ajutoare: o guvernantă şi doue bone.

Eleve inmatriculate au fost în clasa I: 17, în clasa II: 19, în clasa III: 21, în clasa IV: 10, în cursul complementar: 11. Total 78 eleve. În internatul şcoalei au fost adăpostite 51 eleve, dintre cari 10 au fost din România şi 1 din Bucovina.

Starea sanitară a elevelor a fost în întreg decursul anului deplin mulţămitoare, luându-se în privinţa aceasta cele mai îngrijite mĕsuri igienice.

Examenele publice dela finea anului şcolar s'au ţinut, conform programei aprobate de On. Comitet al Asociaţiunii, în 25 şi 26 Iuniu c. din studiul religiunii, limba francesă, cursul complementar şi clasa IV şi I civilă, sub conducerea Dlui delegat al comitetului Asociaţiunii: Iosif St. Şuluţiu; iar în 28 şi 29 cu clasa III şi II-a civilă, sub conducerea dlui delegat substitut: Parteniu Cosma. În tot decursul examenelor a asistat inspectorul regesc de şcoale P. O. D. Dr. Gavriil Pintér, exprimând deplina sa mulţămire faţă de prestaţiunile institutului nostru, atât în ce privesce studiile teoretice cât şi lucrările technice.

©BCU CLUJ

În 29 Iuniu c. n. s'a ţinut încheierea solemnă a anului şcolar în presenţa unui public numeros şi distins.

În special s'a distins cu această ocasiune eleva *Lucreţia Mureşan* din Beiuş, prin declamarea legendei „*Grui Sânger*“ de V. Alexandri. Siguranţa predării, modulaţiunile vocei, acurateţa observată la interpuncţii, undulaţiunile sentimentului în firul cuprinsului, toate acestea ne-au făcut să admirăm talentul tinerei domnişoare şi s'o resplătim călduros cu felicitările şi urările noastre prin nesfîrşite aplause.

Directorul şcoalei a ţinut apoi un discurs călduros de încheiere. A accentuat în general cu pătrunderea convinsă a unui bărbat de şcoală, problemele de educaţiune ale şcoalelor noastre de fetiţe şi în deosebi a şcoalei civile de fete a Asociaţiunii, mulţămind tuturor factorilor şi în special corpului didactic, care prin punctualitatea şi munca sa neobosită a asigurat institutului şi de astă-dată apropierea de punctul cel mai înalt al vocaţiunii sale.

Publicul a exprimat complăcerea sa prin repeţite urale de însufleţire.

În sfîrşit, ca o intimă satisfacţie pentru noi, amintim, că în anul acesta s'a întrodus şi *resboiul* în internatul şcoalei de fetiţe a Asociaţiunii, şi astfel internatul nostru are acum chipul şi asemănarea unei case adevărat românesci.

Anul viitor şcolar se va începe în 1 Septembre n. Părinţii, cari vor să-şi aşeḑe fetiţele în internat, au să se însinue de timpuriu, înainte de începerea anului şcolar, ca să se poată lua măsurile de lipsă. Taxa internatului e de 200 fl. la an, ce se pot solvì în patru rate cuartale. În privinţa aceasta direcţiunea va publica înc'odată peste feriile de vară cele necesare pentru orientarea părinţilor.

Casa naţională. Articolul publicat sub acest titlu în fasc. I. al „Transilvaniei“ (an. XXVIII) a aflat o primire dintre cele mai călduroase în întreaga presă română din ţară. Aproape toate foile noastre l-au reprodus în întreg cuprinsul seu şi au bineventat idea înfiinţării unui museu istoric-etnografic, precum şi ridicarea unui modest adăpost pentru instituţiunile şi întreprinderile noastre culturale, artistice şi sociale.

Constatând aceasta nu putem lăsa fără observare articolul publicat de dl Dr. D. P. Barcianu în „Foaia pedagogică“ din 15 Martie, în care arată că idea înfiinţării unui museu istoric şi etnografic, precum şi a ridicării unui edificiu propriu pentru reuniunile române, nu este nouă, ci a mai fost ventilată — în deosebi şi de Dsa — în publicitate şi chiar şi în sinul Asociaţiunii. Această imprejurare, pe care noi nici pe departe nu o tragem la îndoială, dovedesce numai că casa naţională este întru adevăr o necesitate reală, simţită de mult şi de cercuri largi şi nouă nici prin minte nu ne-a trecut a o presenta ca ceva nou şi ne mai pomenit. Din contră nisuinţa noastră a fost şi este: de a pune la cale *rea-*

©BCU CLUJ

lisarea unui proiect, cu care credem că a trebuit să se ocupe de mult întreg publicul nostru inteligent. De fel nu ne preocupă deci întrebarea că cine a ventilat idea înfiinţării casei naţionale, ci vom atribuí întreg meritul celor ce o vor realisa. O provocare la „anteactele“, despre cari vorbesce dl Barcianu şi susţine că le-am fi trecut cu vederea, o credem în casul de faţă cu totul superfluă, pentru-că între acele şi articolele „Transilvaniei“ nu există nici un nex causal.

DIN PUBLIC.

Dl. Iosif St. Şuluţiu ne cere publicarea următoarelor şiruri:

Adio la mormêntul fratelui meu!

Dionisiu Sterca Şuluţiu de Cărpeniş s'a născut în 1 Aprilie 1825. După absolvarea cursului juridic a întrat în anul 1845 în calitate de ex propriis cadet, în regimentul de infanterie Karol Ferdinand Nr. 51. staţionat în Italia. Nobilii (boierii) până la anul 1848 nu erau datori să servească la armată, şi serveau numai ca oficieri. Întors în patrie în anul 1846 a fost numit practicant la oficiul spanal cameral reg. din Abrud. De aici a mers în anul 1848 la Aiud, unde pe lângă sedria comitatului a practizat ca Juratus assessor. Într'una din ḑile fù avisat prin o bucăţăreasă română, care mai nainte servise la părinţii noştri iar acum servia la un fruntaş maghiar din Aiud, că Ungurii au ţinut sfat, ca să-l aresteze, pentru-că dînsul — ḑiceau Ungurii — de aceea cercetează adese în temniţă pe Popa Balint şi pe Iosif Moga, ca să le comunice planurile lui Iancu, de a năvăli asupra Aiudului şi de a scoate pe arestanţi cu puterea din temniţă, unde-i trimisese magistratul din Abrud.

În aceea noapte Dionisie a scăpat cu fuga din Aiud. Ajuns acasă a organisat garda naţională română din Abrud şi Abruḑel, al cărei Căpitan şi Comandant a fost; unica armată naţională cu arme militare şi instruită după regulele armatei regulate; apoi s'a pus la disposiţia lui Iancu. În anul 1849 a luat parte activă la o espediţiune, când glotaşii români, făcându-şi drum printre armata maghiară, care împresura fortăreaţa Alba-Iulia, au întrat în cetate şi au scos muniţiune pentru glotaşii romani.

În 6 Maiu 1849 când cu invasiunea lui Hatvany a fost arestat şi el împreună cu întreaga familie, mare parte însă din garda lui a scăpat cu arme cu tot şi făcù mari servicii lui Iancu (cf. raportul lui Iancu.) A fost membru la Asociaţiunea trans., Presidentul comitetului şcolastic şi bisericesc al comunităţii gr.-cat. din Turda. A contribuit mult la înfiinţarea institutului de credit şi de economii „Arieşana“, al cărui prim director a fost. Consilier de tribunal regesc în pensie în Turda, decorat cu ordinul de cavaler Franz Iosif, se bucura de stima generală. A murit în 17 l. c. după lungi şi grele suferinţe, în etate de ani 72.

©BCU CLUJ

Înmormêntarea a fost demnă de viața lui: atâția popi valachi la olaltă, dela anul 1848 Turda n'a vĕḑut, ḑicea unul dintre asistenți. Se află înmormêntat lângă soția sa, născută Iulia Moga și doi fii Alexandru și Iuliu, morți ca medicinişti în anul al patrulea. Tineri, cărora asemenea rar se vor mai găsì într'o familie. Averea 20,000 fl. și-a dăruit-o pentru scopuri naționale, care a fost, precum se ḑice în testament, idealul dênsului ereḑit dela străbuni.

Când și cel de pe urmă sunet al cântecului duios funebral a resunat, mi-am ridicat ochii spre ceriu și am ḑis în cugetul meu: Lumea își achită datoria față cu ori-ce om meritat cu îndatinata esclamare: „Fie-ți ţerina ușoară!“ Adevĕrată durere simțesc numai aceia, cărora creatorul le-a sădit simțemêntul în inimă.

Am rĕmas uimit de priveliștea ce se desfășură înaintea ochilor. O admirabilă panoramă: Din vîrful acestei înălțimi unde se află mormêntul tĕu, privesci una din cele mai frumoase peisage din Ardeal, — ochii mei însă s'au oprit la munții apuseni, la cuibul străbunilor mei — cari iluminați de aurul apusului soarelui, se vedeau în toată splendoarea lor; ţară dulce și frumoasă scumpă ţara mea! m'a cuprins o nespusă înduioșare și durere, a trecut pe dinaintea ochilor mei sufletesci tot ce s'a petrecut din leagăn — până'n mormênt. Mi-am revocat în memorie pe înaintașii nostri, ale căror morminte sunt împrăștiate în toate părțile lumei, apoi m'am liniștit, ḑicênd în cugetul meu: mormêntul și în vîrful olimpului e tot numai „mormênt“.

Mi-a venit fără veste aminte, că după regulele nestrămutavere ale naturei eu sunt unicul din generațiunea bĕtrână a familiei; care am să-ți urmez. Am privit ăncă odată mormêntul tĕu, ți-am ḑis ultimul adio: la revedere în ceriu!

Când va sosi oara, voiu ḑice, cu nemărginita'mi credință ce am purtat'o toată viața mea în dreptatea marelui Dumneḑeu:

Fie somn, ori fie jude, me duc cu curagiu înainte.

De e jude, n'am mustrare; somnul îmi dă repausare!

Sibiiu, în 20 Iunie 1897.

Iosif Sterca Șuluțiu.

Cu aceasta ocasiune mulțămesc tuturor acelor domni și dame, cari din apropiere și depărtare au ostenit și i-au dat iubitului meu frate ultimul onor. Mulțămesc domnilor din Blaj, cari prin presența și cooperarea lor au ridicat splendoarea înmormêntării. In deosebi mulțămesc genialului domn secretar metropolitan Dr. Augustin Bunea, și distinsului domn protopresbiter din Ludoș Nicolau Solomon pentru clasicele lor cuvêntări.

©BCU CLUJ